

TANULMÁNYOK

SZŐCS TIBOR

EGY „LEGENDÁS” HŐS: DUGOVICS TITUSZ TÖRTÉNETE

Bizonyára senki előtt nem ismeretlen Dugovics Titusz személye, aki Nándorfehérvár 1456-os ostromakor a július 21-i török betörés alkalmával birokra kelt egy zászlót kitűzni készülő törökkel, és miután nem bírt vele, magával rántotta a katonát a mélységbe, ahol mindketten halálukat lelték.¹ Dugovics Titusz azóta az önfeláldozás és hősiesség egyik ikonjává nemesült a magyar történeti emlékezetben, de mit tudhatunk meg róla akkor, ha a forráskritika szemüvegén keresztül vizsgáljuk meg az eseményeket?

A magyar történettudomány berkein belül ugyan már néhány évtizede elterjedt, hogy csak egy legendáról lenne szó, ám a történelem iránt érdeklődő nagyközönség csak mostanában szembesülhetett ezzel. Nemrég jelent meg ugyanis E. Kovács Péter népszerűsítőnek szánt, ám a „szakmabeliek” számára is hasznos és remek stílusban megírt könyve, a *Hétköznapi élet Mátyás király korában*, amelyben kimondta az ítéletet, hogy Dugovics Titusz nem létezett: „Hiába az 1859-ben festett kép [ti.: Wagner Sándor: Dugovics Titusz önfeláldozása], Dugovics Titusz nem létezett. Azok az oklevelek, amelyek hősiességéről beszélnek, mind hamisítványok. (...) Semmi kétségem sincs arra nézve, hogy a könyv olvasója nem nekem, hanem a szemének (Wagner Sándor) fog hinni, ezért felesleges is fejtegetnem, hogy a XIX. század eleji történetírásnak miért is volt szüksége ilyen legendák mesterséges gyártására.”² Úgy érezzük, a nemzeti múltról alkotott kép formálódása szempontjából nem teljesen felesleges „fejtegetni” egy történelmi legenda keletkezését és elterjedését, és érdemes részleteiben is nyomon követni Dugovics Titusz „megszületésének” körülményeit és okait.

*

---

¹ Dugovics ezen tettét számtalan helyen tárgyalja a szak- és népszerűsítő irodalom, teljes körű összegyűjtésük szinte lehetetlen (felesleges is) volna. Példaképpen egy kisebb válogatás az elmúlt 150 év terméséből: *Telekí József*: Hunyadiak kora Magyarországon II. Pest, 1852. 428. o.; A magyar nemzet története 4. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526) c. fejezet. Budapest, 1896. 154. o. (A vonatkozó rész *Fraknói Vilmos* munkája.); *Balanyi György*: Nándorfehérvár ostroma és felmentése 1456-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 12. (1911.) 167–196., 192–193. o.; *Bölcskey Ödön*: Capistránói Szent János és kora I–III. Székesfehérvár, 1923–1924. II. 319. o.; *Elekes Lajos*: Hunyadi. Budapest, 1952. 455., 467. o.; *Teke Zsuzsa*: Hunyadi János és kora. (Magyar história sorozat.) Budapest, 1980. 215. o.; *Barta Gábor*: Nándorfehérvár 1456. Bratislava, 1985. 276–277. o.; *Dümmerth Dezső*: A két Hunyadi. Budapest, 1985. 119–120. o.; Nagy képes millenniumi hadtörténet. Szerk.: *Rácz Árpád*. Debrecen, 2000. 70. o. (A vonatkozó rész *E. Kovács Péter* munkája.); A Millenniumi magyar történet: Magyarország története a honfoglalástól napjainkig. Szerk.: *Tóth István György*. Budapest, 2001. 131. o. (A vonatkozó rész *E. Kovács Péter* munkája.); *Bertényi Iván – Gyapai Gábor*: Magyarország rövid története. Budapest, 2001. 152. o. (A vonatkozó rész *Bertényi Iván* munkája.); *Monostori László*: Nándorfehérvár emlékezete 1456–2006. Szeged, 2006. 48. o.; Hősök. Akik a nemzetért éltek, haltak. Szerk.: *Simon István*. Budapest, 2008. 142. o., ill. a borító belső előzékén.

² *E. Kovács Péter*: Hétköznapi élet Mátyás király korában. (Mindennapi történelem sorozat.) [Budapest, 2008. (a továbbiakban: *E. Kovács* 2008.) 147. o.

Nándorfehérvár 1456-i ostromának forrásait szinte teljes egészében kiadták, és az ostrom lefolyását már többen is igen részletesen feldolgozták, kimerítően felhasználva az ismert primer kútfőanyag szinte teljes hányadát.³ Ám ha megvizsgáljuk az ostromról szóló középkori leírásokat, akkor kiderül, hogy csak egyetlen helyen található utalás a nevezetes hőstetterre, Antonio Bonfini igen terjedelmes, *A magyar történelem tizedei* címet viselő történeti művében. Az alábbiakat írja a július 21-i harcokról: „Egynéhány török a piacra viszi a zászlót, némelyik a tornyok tetejéről igyekszik letépni a király jelvényét, mely eladdig érintetlenül fennmaradt a falakon. Emlékeznek egy zászlóval odalopakodó törökre, aki gyorsan kúszott fölfelé, a legmagasabb toronyra, hogy királyának jelvényét annak a csúcsára kitűzze, és ezzel bátorságot öntsön a többiekbe, akik még nem nyomultak be, hogy ők is jöjjenek a városba, a magyart pedig le akarta hajítani, hogy a keresztényeket elcsüggedsze. Nyomban utánaered egy magyar, és mielőtt amaz a nemzeti zászlót ledobná, a torony tetején verekedni kezdenek. És mert a magyar másképp nem tudja megakadályozni, megragadja a törököt, és a legmagasabb csúcsról azzal együtt a mélybe veti magát. Corvinus látva, hogy a város végveszedelembé került, magához hívja a nagybátyját, Szilágyi Mihályt, Kanizsai Lászlót meg Rozgonyi Sebestyént és a többi hős magyar főnemest, a várból a piacra rohan, és a törököket hátraszorítja. Roppant dühvel csapnak rájuk, tereken és utcákon sokat levágnak, és mihamar a falon kívülré szorítják azokat.”⁴

Bonfini tehát a következőképpen írja le az eseményeket: a török a torony csúcsa felé igyekszik, egy magyar vitéz, akit sem ekkor, sem később nem nevez meg, alulról utánamászik (tehát nem egy fal tetején fogadja ellenfelét), mindennek forrásaként egy szóbeli hagyományt jelölve meg („memorant”, emlékeznek). Bonfini a török várból való kiverése és a meg nem nevezett vitéz tette között nem von semmilyen összefüggést, az ellenség kiűzését Hunyadi és a többi főnemes vitézségének tudja be.

Az itáliai születésű történetíró később már nem tér vissza a nándorfehérvári vitézre, ám ha továbbolvassuk művét, akkor még egyszer találkozhatunk a magasból magát a törökkel levető magyar katona motívumával, mégpedig Jajca 1464-es török ostroma kapcsán. Mi-

---

³ A következő feldolgozások nemcsak az eseménytörténeti lefolyást ismertetik, de pontosan közlik a kiadott források bibliográfiáját is: *Bölcskey*: i. m. I–III. ; *Elekes*: i. m. A legújabb munkákra ld. összefoglalóan Kubinyi András tanulmányát és az ott idézett anyagot: *Kubinyi András: A nándorfehérvári diadal. Kérdések és következmények. Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006.) 923–942. o. (a továbbiakban: *Kubinyi 2006.*). Megjelent még: *Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára sorozat.) Budapest, 2007. 11–29. o.*

⁴ „E Turcis plerique in forum signa inferunt, altis nonnulli turribus vexilla regis deponere conantur, que adhuc in menibus integre superfuerant. Subeunt cum vexillo Turcum memorant, qui, ut signa sui regis ad irritandos in urbem sociorum animos, qui nondum intro penetrarant, pinnaculo turris imponeret et ad exanimandos Christianos Ungarica deturbaret, turrim altissimam repente subit. Hunc Ungarus repente subsequitur ac, antequam patria signa deponeret, cum hoste in turris fastigio colluctatur. Cum alio modo id prohibere non posset, se cum Turco, quem apprehensaret, ex altissimo vertice precipitem dedit. Corvinus in summum periculum adductam urbem conspicatus accito Michaele Zylago avunculo suo et Ladislao Canisa, item Sebastiano Rosgonio ceterisque fortissimis proceribus Ungarorum ab arce ruens in forum Turcos inclinat. Hi tanto furore congregiuntur, ut multis in platea vicisque cesis extra menia extemplo reiecerint.” *Antonius de Bonfini: Rerum Ungaricarum decades.* (Ed.: *I. Főgel, B. Iványi, L. Juhász.*) I–IV. Lipsiae–Budapest, 1936–1941. (a továbbiakban: *Bonfini: Decades*) III. 186–187. o. (3.8.83–87.). A magyar szöveg *Kulcsár Péter* fordítása: *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei.* Ford.: *Kulcsár Péter.* Budapest, 1995. (a továbbiakban: *Kulcsár: Bonfini*). 676. o.

után ugyanis Mátyás 1463 karácsonyára visszafoglalta a töröktől a boszniai Jajca várát, a következő év nyarán II. Mehmed szultán megpróbálkozott a vár visszavételével. 1464. július 21. és augusztus 22. között lövette a falakat, majd rohammal próbálkozott, ám minden kísérlete kudarcba fulladt.⁵ Az utolsó nagy török roham kapcsán írja Bonfini a következőket: „A törökök akkora lendülettel másznak fölfelé a falakon, hogy sokan felhágnak az oromzatra és a párkányra, úgy látszik, hogy több falszakaszon kitűzik a zászlójukat, de aztán a városbeliek visszavetik őket. Megemlékeznek egy magyar ragyogó hőstetteről, aki észrevette, hogy egy török ki akarja tűzni a császári jelvényt az egyik toronyra, mire a magasból a támadóval együtt levetette magát a mélybe, hogy továbbra is Corvinus zászlaját lássa mindenki. E napon akkora volt a mélysárlás, hogy az árkt eltömítette az ellenség.”⁶

A párhuzam első látásra is szembeütő, a török itt is egy toronyra akarja kitűzni zászlaját, a meg nem nevezett, de szintén magyarnak titulált vitéz pedig hasonló módon bánik el vele, és ennek is egy szóbeli hagyományt jelöl meg forrásául („commemoratur”, megemlékeznek). A jajcai párhuzam több mint érdekes annak a fényében, hogy egy másik középkori forrásban is feltűnik ugyanez a motívum, ugyanezen jajcai ostrom kapcsán, egy törökké lett, majd újra megkeresztelkedett katona visszaemlékezéseiben.

Mátyás 1463. évi ostroma alatt a közelben lévő Zvecaj várának kapitánya egy szerb születésű, de török fogságba jutott és janicsárrá lett vitéz volt, Michalović Konstantin, akit osztróvicai születése révén Osztróvicai Konstantinnak is neveznek. Jajca eleste után magától átadta a várát Mátyásnak, és feledvén török katonai karrierjét, ismét a keresztények szolgálatába állt. Nem sokáig élt Magyarországon, először Cseh- és Morvaországban, végül Lengyelországban telepedett le, itt is halt meg ismeretlen időpontban, valamikor a XV–XVI. századforduló közelében.⁷ Lengyelországban írta meg visszaemlékezéseit is, délszláv elemekkel kevert középkori lengyel nyelven, *A janicsár emlékei* címmel, amely 1565-ben jelent meg először nyomtatásban, és 1828-ban az eredeti kéziratát is felfedezték.⁸ Konstantin a következőképpen emlékezik vissza Jajca 1464-es, török általi ostromára: „Mohammed szultán értesülvén a Boszniában történekről, a következő évben visszatért s azokat az ágyúkat is maga után küldette, a melyekkel Jajca falait szédülta. Már megkezdték az ostromot s a császári zászló megjelent a város falán, a mikor az egyik védő birokra kelt a zászlótűző janicsárral, s mindketten lezuhanván, szörnyet haltak. Mikor a császár ezt a vitézséget maga előtt látta, s meggyőződött a vár bevehetetlenségéről, ágyúit a Verbász folyóba vetette egy vízesés alatt közel a városhoz, hogy senki ki ne vonathassa és visszavonult. Visszavonulása alkalmával egy bosnyák fejedelemséget elfoglalt.”⁹

---

⁵ *Thallóczy Lajos*: Jajca (bánság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltárat szerkesztette: *Horváth Sándor*. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály: okmánytárak, 40.) Budapest, 1915. (önálló kötetként is megjelent; a továbbiakban: *Thallóczy*: Jajca). Jajca Mátyás általi elfoglalása 96–106. o. A vár 1464-es sikertelen török ostroma: 110–114. o.

⁶ „Turci tanto impetu menia subeunt, ut multi pinnas vel muros conscenderint, plerisque signa menibus imposuisse visi moxque ab oppidanis reiecti sunt. Clarissimum Ungari facinus commemoratur, qui, cum Turcum imperatoria signa turri imponere contendentem suspiceret, correpto simul hoste se precipitem ex alto dedit, ut Corvina adhuc signa stare viderentur. Tanta cedes eo die facta est, ut fossas hoste complerint.” *Bonfinis*: *Decades*, III. 246–247. o. (3.10.341–343.) A magyar fordítás: *Kulcsár*: Bonfini, 736. o.

⁷ Életére ld.: *Drakulics Pál*: Konsztantin Mihály török krónikája a XV-ik századból. *Századok*, 10. (1876.) 416–425. o. (a továbbiakban: *Drakulics* 1876.). 416–417. o.

⁸ *Drakulics* 1876. 417. o.

⁹ *Thallóczy*: Jajca, 322. o. A függelékben csak a magyar szöveget idézik, nem jelölve meg sem a kiadást, sem a fordítót. (A forrásra Halmágyi Miklós hívta fel a figyelmemet.)

A rövid tudósítás egyértelműen a védővel lezuhanó vitéznek szánja a főszerepet, ugyanis Konstantin logikai összefüggést is sejtet a török császár visszavonulása és a hősi tett között. A mű megírásai időpontja ismeretlen, a XV. század végére, legfeljebb a XVI. század elejére tehető.¹⁰ A szerző tehát elvileg nem ismerhette, és nem is használhatta Bonfini művét, amelynek ekkor még csak magyarországi kéziratok léteztek, a mű nyomtatásban először 1543-ban jelent meg,¹¹ és ekkor Konstantin már biztosan nem élt. Ha pedig a két szöveget összevetjük, akkor is azt tapasztaljuk, hogy a gyakorlatban sincs semmilyen összefüggés, Konstantin tudósítása ezen elem kivételével teljesen eltér Bonfini – egyébként nem túl bő – beszámolójától. Ráadásul megemlékezik a folyóba vetett ágyúkról is, ami viszont ott nem található meg. Bár Konstantin életrajzi adatai 1463 után már erősen hiányosak, így nem tudjuk, hogy a fél évvel későbbi török visszafoglalási kísérlet során hol tartózkodott,¹² mégis autentikusabb forrásnak kell tekinteni, mint Bonfini, bár ez természetesen nem igazolja automatikusan minden közlésének valóságát.

A középkorból tehát e két szerző három említése áll rendelkezésünkre, amely valamilyen formában kapcsolatba hozható a magyarországi Dugovics-motívummal. A két forrás közül egyértelműen Bonfinié volt a híresebb. Már említettük, hogy 1543-ban, Bázelen kiadták nyomtatásban az első három „tizedet”, amely mind a nándorfehérvári, mind a jajcai események leírását magába foglalta. A mű iránti érdeklődést bizonyítja, hogy két évvel később, 1545-ben, szintén Bázelen németül is megjelent az első három decad, majd 1581-ben, Frankfurtban a teljes német fordítás. Az addig hiányzó negyedik tized egy részét Heltai Gáspár tette közzé 1565-ben, és három évvel később, 1568-ban Zsámboki János az egész művet megjelentette latinul, megint csak Bázelen.¹³ A nyomtatott mű hamar elterjedt Európa-szerte, és más történetírók is felhasználták a munkájuk során. Ez lett a sorsa az önfeláldozó hős alakjának is, amely motívum elszakadván Bonfini szövegétől, a XVI–XVII. századi történetírásban szinte önálló életet kezdett élni.

Egy cseh krónikás, Johannes Dubravius először 1552-ben jelentette meg Csehország történetét tárgyaló munkáját.¹⁴ A szerző a cseh történelmet a korábbi hagyományok alapján eléggé távolról értelmezte, így alkalmat kerített az 1456-os belgrádi ostrom leírására is, hiszen akkoriban Magyarországnak is „cseh” királya volt, V. László személyében. A kérdéses tettről a következőképpen írt: „Az élenjárók között pedig át kell nyújtani a dicsőség méltó címét egy cseh vitéznek is, aki mikor látta, hogy egy török a török hadijelvényrel és zászlóval már feljutott a falra, és hogy ez a katonák közül többeket félelemmel töltött el, birkózva átkarolván a csúcsra feljutni készülő törököt, megkérdezte a lentebb álló Kapisztránt. Ha – mondta – a saját akaratomból a falról ezzel a kutyával levetem magam,

---

¹⁰ *Drakulics* 1876. 417. o.

¹¹ *Bonfinis*: Decades I., XIV–XV., XXXIII–XXXIV.; *Kulcsár*: Bonfini, 1016. o. Ez egyébként csak egy részleges kiadás volt, de a jajcai részt még éppen magába foglalta.

¹² *Drakulics* Pál (az általa felhasznált munkák nyomán) feltételezte, hogy Mátyás fogságába esve Budára vitték, így nem lehetett személyesen jelen a Délvidéken 1464 nyarán. Ld.: *Drakulics* 1876. 416–417. o.

¹³ Bonfini művének kéziratait, részleges és teljes kiadásait, fordításait részletesen számba veszi és taglalja a kritikai kiadás első kötetének előszava: *Bonfinis*: Decades I., XXXIII–LIV.

¹⁴ *Dubravius, Ioannes*: *Historiae regni Bohemiae, de rebus memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boi-morum, qui ex Illyria venientes, eandem Boiemiā, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupaverunt. Libri XXXIII, ex fide tandem narrationeque historica scripti, abet cito, si sat bene.* H. n., 1552. (a továbbiakban: *Dubravius*: *Historiae Bohemiae*).

ott együtt meghalván, mit gondolsz, mi lesz a lelkemmel? Ő azt felelte: kétség kívül üdvözülni fog. Mindjárt lerántotta magát és a törököt, és az ellenség és az ő halála révén az egész életét feláldozta a társaiért úgy, hogy azok felbátorodtak, hogy üldözzék a menekülő törököket is, és őket a dolgaiktól, amelyek épen maradtak a tüztől, megfosszák. Mert a történetek után Mohamed lelkét oly nagy kétségbeesés szállta meg, hogy táborára, amelyet könnyen megtarthatott volna, inkább tüzet vetett és elmenekült.”¹⁵

Dubravius tolmácsolásában sem változott a történet lényege, ám több részlet is más lett. Talán a legfontosabb különbség, hogy ő már cseh nemzetiségűnek mondja a vitéz Bonfinival ellentétben, aki még magyarnak tartotta az illetőt. Emellett a cseh krónikás sokkal direkter összefüggést látott a hőstett és a törökök elűzése között, szerinte társai éppen miatta bátorodtak fel, a császár pedig ezután döntött úgy, hogy táborát hátrahagyva elmenekül. A szerző legszembetűnőbb betoldása mégis egy párbeszéd a cseh vitéz és Kapisztrán János között a lelkének sorsáról. A teológiai doktorátust szerző és olmtüzi püspöki címet is viselő Dubravius¹⁶ itt nyilván az egyház által elítélt öngyilkosság méregfogát akarta kihúzni azzal, hogy jelezte: a tett nem is igazi öngyilkosság, és a vitéz mindenképpen üdvözülni fog.

A legfontosabb kérdés mégis az, hogy Dubravius honnan vehette az információt? Előtte már többen is írtak speciálisan cseh történelmet; alapműnek ebből a szempontból a későbbi II. Pius pápa, Aeneas Sylvius Piccolomini műve számított, amelyet 1458-ban írt meg *Historia Bohemica* címmel.¹⁷ A kiváló humanista szerző már sort kerített a friss nándorfehérvári ostrom részletes taglalására (ezzel állandó mintául szolgálva későbbi cseh követőinek), ám ebben a leírásban a vitézre utaló rész hiányzik, bár nagyon drámai hangnemben ecseteli a részleteket és főként Kapisztrán szerepét, leginkább neki tulajdonítva a győzelmet.¹⁸ Ezt a tematikát követte és bővítette tovább Vaclav Hajek, aki 1541-ben írta meg anyanyelvén a *Cseh Krónikáját (Kronyka Czeská)*. Hajek műve sok kiadást és több fordítást is megélt, és ő még Piccolomininél és Dubraviusnál is hosszabban értekezett Nándorfehérvár 1456-os ostromáról, ám ez a motívum nála is hiányzik.¹⁹ Elvi szinten

---

¹⁵ „Inter autem duces, reddendus est militi quoque Boiemo debitus gloriae titulus, qui cum vidisset Turcam cum signo vexilloque Turcico murum iam conscendisse, eoque metu plerosque militum percultos, fugam in arcem parasse, complexus lucta Turcam, rogat Capistranum inferius stantem. Si, inquit, sponte mea, cum cane isto, me de muro praecipitavero, illi commoriturus, quid de anima mea censes futurum? Illo respondente, salvam sine dubio fore. Deiecit se protinus et Turcam, morteque hostis, et sua, vitam sociis incolumem reliquit, ita ut persequi quoque Turcas, fugientes, rebusque illos suis, spoliare, auderent, quae ab igne manserunt integrae. Tanta namque post rem male gestam, Mamohetis animum desperatio invasit, ut castris, quae facile tueri poterat, ignem subijcere, indeque fugere maluerit.” *Dubravius: Historiae Bohemiae*, 182^v. (XXIX. könyv.)

¹⁶ *Encyklopedia Slovenska I. (A–D)* Bratislava, 1977. 597. o.

¹⁷ Általunk használt kiadása: *Piccolomini* [!], *Aeneas Sylvius: Historia Bohemica*. Hermestadii, 1699. (a továbbiakban: *Piccolomini: Historia Bohemica*).

¹⁸ *Piccolomini: Historia Bohemica*, 117–118. o.

¹⁹ *Hajek z Libočan, Vaclav: Kronyka Czeská*. [H. n.,] 1541. Német fordítása: *Hagec, Vvenecesla* [!]: *Böhmische Chronica*. Aus Böhmischer in die Deutsche Sprache mit besondern fleiß tranßferiret durch Johannem Sandel. Prag, 1596. (A német fordításnak is több későbbi kiadása volt.) Mi ezt használtuk, itt az ostrom a 162^v–163^v lapokon található. Hasonlóképpen tárgyalja az ostromot, de az önfeláldozó Névtelen nélkül: *Beuther, Michael: Ephemeris historica*. Eiusdem, de annorum mundi concinna dispositione libellus. Parisiis, 1551. 213. o.; *Bucholzer, Abraham: Isagoge chronologica, id est opusculum, ad annorum seriem in Sacris Bibliis contextendam, compendio viam monstrans ac fundamenta indicans. Accessit index chronologicus a mundo condito ad annum Christi 1580*. [H. n.,] 1580. A kronológiánál nincsenek oldalszámok, a leírást az 1456-os évről kell keresni.

Dubravius már használhatta Bonfini kiadott szövegét is, bár ezt ő nem jelezte művében. A szöveg-összehasonlítások során úgy tűnik, hogy Dubravius egyik komoly vezérfonala mégis Piccolomini műve volt, bár Bonfini szövegében is akadnak hasonló motívumok.²⁰ Érdekes párhuzam, amely V. László király Budáról való menekülésének okát tárja fel, Piccolomini szerint vadászatnak álcázta a bécsi menekülést, ez az indoklás az erről részletesebben szóló Thuróczyánál hiányzik, Bonfini már hozzá, ugyanúgy Dubravius is.²¹ Az időbeli elsőség mindenképpen Piccolominié, és Bonfini itt biztosan az ő információját aknázza ki (mint ahogyan ez több helyütt is kimutatható),²² ám feltűnő, hogy míg a későbbi pápa csak Ausztriáról beszél a szövegében, addig Bonfini már Bécs városát említi. Ugyanígy tesz Dubravius is. Bár a XVI. századi cseh szerző biztosan ismerte Piccolomini, amely már csak a témájánál fogva is közelebb állt az övéjéhez, de úgy tűnik, hogy Bonfini magyar történetét szintén használta. Erre kisebb (igaz, önmagukban nem túl meggyőző) szövegpárhuzamok is utalhatnak.²³ Talán nem tévedünk nagyot, ha ezek után feltételezzük, hogy a zászló kitűzését megakadályozó vitéz alakját innen vehette át Dubravius, minden különbség ellenére, már csak azért is, mert más korábbi szerzőnél ez a történet nem mutatható ki. Cseh volta jól magyarázza, hogy miért alakult át az ismeretlen hős is cseh nemzetiségűvé a kezei alatt, aki az események kulcsfigurájává nőtte ki magát: Belgrád azért menekült meg, és Mohamed azért menekült el, mert a védők felbátorodtak, a törökök pedig meginogtak a tett láttán.

Európában, és főként a saját hazájában Dubravius műve szintén hamar elterjedt, a cseh történettel foglalkozók ezek után nagyon gyakran használták fel őt is. Így a belgrádi hős alakja is továbbgyűrűzött, magával hozván az ott leírt többletet és változtatásokat. Martin Boregk német nyelven írta meg a cseh történelmet 1587-ben, a korábbi munkákat felhasználva. Bár Dubravius nevét külön nem említi művében, de a belgrádi ostromra vonatkozó részeket szinte teljes egészében onnan emelte át. Így már németül is olvasható volt a „cseh zsoldos” („*Behmischer Landtsknecht*”) története, aki kikérdezte Kapisztránt a lelke sorsa felől, mielőtt bátor tettét végrehajtotta volna, ezzel Mohamedet is kétségbe kergetve. Az általa leírt rész lényegében Dubravius német fordítása.²⁴

²⁰ Az eseményeket mindhárom szerző azonos tematikával hozza. Pl.: Mohamed Konstantinápoly elfoglalása után felettébb gőgös lett, a pápa segítségként elküldte Magyarországra Kapisztránt, a király elmenekült az országból, Mohamed közben körülvette Nándorfehérvárt és hadigépekkel töretni kezdi a falakat. Mindezekre ld.: *Piccolomini*: *Historia Bohemica*, 116–118. o.; *Bonfini*: *Decades*, III. 182–184. o.; *Dubravius*: *Historiae Bohemiae*, 182^f–182^v.

²¹ *Piccolomini*: *Historia Bohemica*, 116. o.: „Rex ubi advenisse Turcas cognovit... sub specie venationem urbem egressus, in Austriam propere se recepit.”; *Bonfini*: *Decades* III. 183. o. (3.8.37.): „Ladislaus et Celie comes audito Turcorum adventu usque adeo consternati sunt, ut simulata venatione Buda egressi Viennam continuo se receperint.”; *Dubravius*: *Historiae Bohemiae*, 182^f (Lib. XXIX.): „Idem [ti: rex] paulo post suasu Comitum, per speciem venationis Buda elapsus, Viennam, ad locum tutiorem se contulit.”

²² *Kulcsár Péter*: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. (Humanizmus és reformáció, 1.) Budapest, 1973. (a továbbiakban: *Kulcsár*: Bonfini forrásai). 97. o.

²³ Ilyen például Bonfini egy jelzője, amelyet közösen alkalmaz Hunyadiira és Kapisztránra: „Corvinus et Capistranus forti anime... properarunt”. *Bonfini*: *Decades*, III. 183. o. (3.8.35); Corvinus és Capistran bátor lélekkel elindultak (ti. a török ellen), amely jelző ugyanannál a gondolatsornán megjelenik Dubravius művében is, hasonló módon: „fortissimo animo Huniades et Capistranus... decreverunt.” (Hunyadi és Capistran igen bátor lélekkel elhatározták, ti. hogy a török ellen indulnak.) *Dubravius*: *Historiae Bohemiae*, 182^f (Lib. XXIX.)

²⁴ „Es war auch unter dem Kriegesheer der Christen, ein Behmischer Landtsknecht, und als derselbe sahe, das ein Türcke mit einem Türkischen Fähnlin, schon auff die Stadtmawren gestiegen war, und dadurch vielen Kriegsleuten eine grosse furcht eingejaget ward, und dieselben die flucht in das Schloss geben wolten,

A XVI. század második felében a prágai egyetemen is tanító híres cseh nyomdász, Daniel Adam z Veleslavina összeállította *Történeti Kalendáriumát* (*Kalendář historický*) cseh nyelven, amely 1578-ban és 1590-ben is megjelent nyomtatásban.²⁵ A *Történeti Kalendárium* felépítése úgy nézett ki, hogy január elsejétől minden napnak szentelt néhány oldalt, és leírta, hogy azon a napon milyen fontos események történtek, évek szerinti emelkedő sorrendben. A mű 1590-es kiadásában szerepel az ismeretlen cseh vitéz is, aki augusztus 6-án (!) az ostrom során egy zászlós török katonával verekedni kezdett, végül magával rántotta őt a mélységbe, a törökök pedig abbahagyták az ostromot.²⁶ Veleslavina szövege már nem Dubravius szolgai fordítása, hanem inkább egy tartalmi összefoglaló, a Kapisztránnal folytatott párbeszéd elmaradt, viszont a két kulcsmotívum nála is jelen van: a Névtelen cseh nemzetiségű, és tette az ostrom menetét döntően befolyásolta.

A Ferences rendi Lucas Waddingnak a rendjébéli szerzetesek történetét tárgyaló műve 1637-ben jelent meg, amelyben figyelemreméltó részletességgel taglalta egyes Ferencesek életét és tetteit.²⁷ Kapisztrán János kapcsán hosszan kitért a nándorfehérvári ostromra, számtalan szerzőt pontosan idézve. Bonfini ostromleírását is szó szerint és teljes terjedelemben emelte át a könyvébe, benne a magyar Névtelennel.²⁸ Semmi jelét nem adta annak, hogy felfigyelt volna erre a részre, ellenben pár oldallal odébb mégis kitért az esetre, miután ismertette a keresztények győzelmét: „Megelőzte ezt a győzelmet egy cseh vitéz jeles tette, akit valóban nagy dicsőség illet meg a vár védői közül. Elő is adom ezt, Dubravius nyomán”.²⁹ Ezután szó szerint idézte Dubraviusnak már általunk is közölt szövegét. Wadding fantáziáját nem a cselekmény katonai hozadékai, hanem annak teológiai vonatkozása fogta meg, mert ezek után egy hosszú fejtegetésbe kezdett arról, hogy

---

umbegreif er den Türcken, und rang mit im, und fragete Capistranum so drunden stundt, da er sich freywillig mit diesen Hunde, dann also nennete er den Türcken, von der Mawren stürzete und mit ime, zugleich stürbe, was er wol vermeynete, das es für einen zustandt mit seiner Seelen haben würde. Als aber Capistranus antwortet, das dieselbe sonder zweifel würde selig werden, stürzete er sich alßbald sampt dem Türcken hinab, und erhielt mit seinem und seines Feindes Tode, seinen rottgesellen das leben, also, das sie auch den fluchtigen Türcken nachsezen, und sie ihrer sachen, welche noch von dem Feuer waren ubrig blieben, zu berauben sich unterstunden. Dann nach dem Mahometh die sachen nicht gereiten, lies er so gar das Herze fallen, das er das Lager, welches er leichtlich erhalten mögen, anzündete, und von dannen die flucht gab.” *Boregk, Martin: Behmische Chronica. Wittenberg, 1587. 523. o.*

²⁵ Életről és műveiről: *Kopeczky, Milan: Daniel Adam z Veleslavina. Praha, 1963.*

²⁶ „Leta M.CCCC.XLVI. Pisse se; ze při dobywanii Belehradu když Turek syně lid swůg k Sstrmu hnat, as Praporcem Tureckym giz na zdech hyt; neyaki Czech chytit se s tim Turkem, kterýž praporec wnest na zed, wpůty; a nepustil se ho, az gey y s tim Praporcem, y s sebau dotu do Prikopu swrht; a oba tu zahynuli; Turcy Ssturm ztrátili.” *Daniel Adam z Weleslawina: Kalendar hystoryczky. Praha, 1590. 419. o.* A szöveg hibás átirását és hevenyészett (inkább csak tartalmi) magyar fordítását közli *Rumy Károly György: Igazítás Dugovics Titus felől. Tudományos Gyűjtemény, 9. (1825.) IV. sz. 124. o.* Egyébként az általunk használt Veleslavina-példány (Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, jelzete: Ant. 1652[1].) idézett részét valaki tintával aláhúzta. Úgy tűnik, hogy korábban mások is felfigyeltek erre a tudósításra, és ezt elég drasztikus módon jelezték is a példányba való belefirkálással. A tinta eléggé réginek tűnt – talán éppen Rummy volt „tettes.”

²⁷ *Wadding, Lucas: Annales Minorum in quibus res trium ordinum a Sancto Francisco institutorum ponderosi et ex fide asseruntur, et praeclara quaecunque monumenta ab oblivione vendicantur. Lugduni, 1637. Mi a Rómában megjelent második kiadását használtuk, a további idézetek és oldalszámok is innen valók: Wadding, Lucas: Annales Minorum seu trium ordinum a Sancto Francisco institutorum. Editio secunda. Romae, 1735. (a továbbiakban: *Wadding: Annales Minorum*).*

²⁸ *Wadding: Annales Minorum, XII., 335–340. o. (A tett a 338. oldalon olvasható.)*

²⁹ „Praecessit victoriam hanc nobile Boemi militis facinus, cui profecto servatae arcis gloria magna ex parte debetur. Illud refero ex Dubravio.” *Wadding: Annales Minorum, XII., 375. o.*

a vitéz öngyilkossága akadályozhatja: „Okozott-e talán bárkiben is csak egy egészen kicsi [kétséget] akár Kapisztrán ígérete, akár a cseh tette, aki számára ez egyszer valóban isteni engedelem hagyta jóvá, hogy önként a halált válassza?”³⁰ – tette fel a kérdést, és rögtön bele is kezdett az esetleges ellenvetések cáfolatába. Idézte Szent Ágostont, a Biblia vonatkozó részeit, arra hívva fel a figyelmet, hogy ez az esemény nem minősül „klasszikus” öngyilkosságnak. Utolsó érvként Szent Ambrus egyik szöveghe-lyét citálta, amelyben a késő-ókori egyházatya a Makkabeusok első könyvében szereplő Eleazár esetét taglalta, aki egy csatában önfeláldozó módon próbált az ellenfél vezérével végezni. Ott, a Bibliában is elhangzik a kulcsmondat: „[Eleazár] feláldozta hát magát, hogy megmentse népét, magának pedig örök hírnevet szerezzen.”³¹ Ezek után már semmi teológiai nehézség nem terhelte a hőstettet, így Wadding elégedetten zárhatta le hosszú gondolatmenetét: „Ugyanilyen ez a kiváló cseh harcos, aki a felemelt török zászló miatt megfélemlített lelkű és menekülni készülő katonákba jobb reményt öntött, és az ellenség és az ő halála révén az egész életét feláldozta társaiért, úgy, hogy felbátorodtak, hogy a futásnak eredő törököket üldözzék, majd nagy győzelmet arassanak felettük. Eleazár a hősiességével örökös békét szerzett, ez fényes győzelmet.”³² Hogy a művébe átemelt (tehát biztosan olvasott) Bonfini-részlet magyarja felkeltette volna a figyelmét, nem mutatta.

40 évvel később, 1677-ben jelent meg Thomas Joannes Pessina szerzeménye, amelyben Morvaország hadtörténetét vázolta fel, némileg archaizáló módon a régi Morávia történetével kezdve, amely mértéken túli tág határokat foglalt magában, így az egész Kárpát-medencét is.³³ A samandriai püspöki címet viselő szerző a világi ranglétrán is magasra tornáztatta fel magát, császári és királyi tanácsos volt „comes palatinus” ranggal, ám szláv orientációja művében is érződik. Morávia hadtörténelme kapcsán ő is tárgyalt a Belgrád 1456-os ostromát, és kitért a kérdéses eseményre is: „De elsősorban említésre méltó az, amit egy cseh katonáról mondanak el a nagyságos szerzők, akik akkor éltek, közülük is Dubravius, olmützi püspök.” Ezek után ő is szó szerint idézi Dubraviust, csakúgy mint Wadding, majd így folytatja: „Nagy tett, és a hajdaniakkal, amelyeket a görögök és rómaiak kapcsán emlegetnek, méltán egy szintre hozható. A híres hős neve nem maradt ránk, amiért is az ő egész dicsősége hazájának és nemzetének vált ékességé-re. Bonfini magyarnak nevezi: de helytelenül, és más történetírók tanúsága ellenében.”³⁴

³⁰ „Injicient fortasse aliquibus scrupulum et factum Boemi, et sponsio Capistrani; cui enim aliquando divina licuit permissione ultro sibi mortem inferre?” *Wadding: Annales Minorum*, XII., 376. o.

³¹ I Makk 6:44. Az idézet a Vulgata alapján latinul: „...et dedit se ut liberaret populum suum et acquireret sibi nomen aeternum.” (A magyar fordítást a Szent István Társulat bibliafordítása alapján közöljük.)

³² „Non dissimiliter illustris hic athleta Boemus consternatos militum animos, fugamque parentes, sublato Turcico vexillo, in spem meliorem erexit. et morte hostis ac sua vitam sociis incolumen reliquit, ita, ut Turcas in fugam conversos persequi auderant, et mox gloriosam victoriam sint consecuti. Eleazarum haeredem suae virtutis pacem reliquit, hic illustrem victoriam.” *Wadding: Annales Minorum*, XII., 377. o.

³³ *Pessina de Czechorod, Thomas Johannes: Mars Moravicus sive bella horrida et cruenta, seditioes, tumultus, praelia, turbae... et alia id genus mala, quae Moravica hactenus passa fuit. Pragae, 1677.* (a továbbiakban: *Pessina: Mars Moravicus*).

³⁴ „Sed illud imprimis memorabile, quod de milite Bohemo referunt MS. Authores, qui tunc vivebant, et ex iis Dubravius Episcopus Olom[uzensis].” „Magnam facinus, et priscis, quae apud veteres Graecos atque Romanos celebrantur, merito comparandum. Nomen herois inclyti haud proditum: unde tota ipsius gloria in patriae Nationisque decus cessit. Bonfinis Hungarum fuisse nominat: sed minus recte, et contra aliorum Scriptorum testimonia.” *Pessina: Mars Moravicus*, 676–677. o.

Pessina volt az első, aki külön kiemelve jelét adta annak, hogy kétféle változat létezik a vitéz nemzetiségéről, ám gond nélkül a cseh verziót fogadta el hitelesnek. A miéltre ő maga adott valódi választ: „az ő egész dicsősége hazájának és nemzetének vált ékességére.” Ugyanaz a nemzeti büszkeség mozgatta őt is, mint ki nem mondottan a korábbi szláv szerzőket. Pessina tett először hangsúlyos megjegyzést a hős névtelen voltára. A későbbiek folyamán, a XVIII. század végi, XIX. század eleji magyar irodalomban is egy gyakori elem lesz majd a névtelenség emlegetése, csakúgy, mint a hőstett görög és római párhuzamokkal való összehasonlítása.

Pessinához hasonlóan cselekedett az obszerváns ferences, és cseh nemzetiségű Amandus Hermann egy teljes egészében Kapisztrán életének szentelt, 1700-ban kiadott könyvében.³⁵ Fejezetről fejezetre elemezte végig Kapisztrán tetteit és annak hátterét, mindegyik végén néhány verssorban foglalva össze annak tartalmát. A hőstett is egy önálló fejezetet kapott, a következő címmel: „Két katona, egy keresztény és egy török hősi küzdelme egy kiemelkedőbb helyen az ostrom idején.”³⁶ A következőképpen írt: „Egy keresztény katona hősi cselekedetét kétféle módon is elbeszélték, lényegében ugyanazzal a tartalommal. Először Bonfininél az szerepel, hogy mikor a törökök erővel betörték a városba, és Magyarország jelvényeit levervén a kiemelkedőbb helyekről és tornyokról, török zászlókat igyekeztek kitűzni, a városban egy merészebb [török], a még be nem hatoló társai lelkének felbuzdítására fölhágott egy torony csúcsára, hogy ugyanott kitűzze a török zászlót, hogy ily módon a megmaradt keresztények elcsüggedjenek. Ezt látván egy magyar sietve a nyomába eredt és megragadta, és mielőtt az a hazája jelvényét kihelyezhette volna, az ellenséggel viaskodni kezdett a torony tetején, és mivel más módon megakadályozni nem tudta, együtt a törökkel, akit jó erősen megragadott, a hatalmas magasságból való zuhanást választotta. Ennyit ezen történetíró saját véleményéről. Dubravius egyrészt régebbi szerző, másrészt minden téren nagyobb, ugyanis Morávia derék olmützi püspöke azt beszéli el, hogy ez egy cseh vitéznek volt a jeles tette, akit nagy dicsőség illet meg a vár védői közül, így írt tehát...”³⁷ – és a továbbiakban Hermann is szóról szóra áttemelte Dubravius közlését, egyéb kommentárt nem fűzve szövegéhez. A két történetíró összehasonlításakor azért vélhette Dubraviust a korábbiak, mert talán egy nálánál későbbi Bonfini-kiadást használhatott, no meg persze szívesebben is hitte el hajdani honfitársának egy másik honfitársáról szóló történetét. A fejezetet szokása szerint versbe foglaltan zárta le; a cseh hősről egy disztichont költött: „Complexus

---

³⁵ *Hermann, Amandus: Capistranus triumphus, seu historia fundamentalis de Sancto Joanne Capistrano, Ordinis Minorum insigni regularis observantiae propagatore. Coloniae, 1700.* (a továbbiakban: *Hermann: Capistranus triumphus*).

³⁶ „De heroica duorum militum in eminentiori [!] loco Christiani et Turcae lucta obsidionis tempore.” *Hermann: Capistranus triumphus*, 567. o. (Sectio XXVI. Cap. XVI.)

³⁷ „Duobus modis heroicis ausus Christiani cujusdam militis recensetur contigisse, eadem tamen est substantia; primum habet Bonfinis; cum enim Turcae vi irrumperent in Urbem. et dejectis Regni Hungariae insignibus in eminentioribus locis et turribus Turcica apponere tentarent vexilla, audacior quidam ad irritandos in Urbe sociorum animos qui nondum penetrarent pinnaculum turris conscendit vexillum ibidem erecturus Turcicum, ut hac ratione reliqui exanimaretur Christiani, hoc videns Hungarus illum ocyus [!] consequitur, deprehenditque; illum antequam patria deponeret signa cum hoste in turris fastigio colluctatur, et cum alio modo prohibere non possent una cum Turca quem fortissime apprehenderat ex altissimo vertice praecipitem dedit. Ast salva hujus Scriptoris autoritate. Dubravius et antiquior Author, et omni exceptione major, utpote magnus Moraviae Olomucensis Episcopus recenset nobile hoc facinus fuisse cujusdam militis Bohemi, cui servatae arcis gloria magna ex parte debetur, ita enim scribit:” *Hermann: Capistranus triumphus*, 567. o.

Turcam suadente Joane Bohemus / Ex muro praeceps dum ruit astra petit.” Nyersfordításban: „Átfogván a törököt János tanácsára a cseh / miközben a falról a mélységbe zuhant, a csillagokig jutott.”

Míg a csehországi illetőségű szerzők tollán új „nemzeti” hős született, az ezzel párhuzamos magyarországi történetírás figyelmét lényegében teljesen elkerülte a kérdéses esemény. Pedig nem egy, Nándorfehérvár és Jajca ostromát is magában foglaló munka íródott a XVI. század közepétől kezdve, de úgy tűnik, hogy a vitézi tett még azoknak sem keltette fel az érdeklődését, akik egészen biztosan olvasták azt Bonfininél.

A nemzeti nyelvű historiográfia első termése Székely István könyve. Érdekes, hogy az első magyarul írt történet szerzője világrónikát írt a középkori műfaji sajátosságok szerint. Mivel 1559-ben jelentette meg krónikáját, Bonfini elvileg már ismerhette, használhatta, ám úgy tűnik, hogy a vonatkozó cselekmények elbeszélésekor Thuróczy volt a vezérfonál, így az ottani eseménymenet került hozzá át. Megemlíti a piacig behatoló törököket, a falakra kitűzött császári zászlót, és a törököket kiverő magyarokat, több figyelmet nem szentel a témának.³⁸ Úgy tűnik, hogy Székely nem tartotta fontosnak, hogy külön kitérjen erre a mozzanatra.

Hasonlóképpen cselekedett a szász nemzetiségű, de magyarul kiválóan megtanuló nyomdász, Heltai Gáspár, akinek eljárása azért feltűnő, mert biztosan ismerte és az 1575-ben megjelenő, már csak posztumusz művében alaposan ki is aknáztta Bonfini Tizedeit. Ebbéli érdemeitől függetlenül talán túlzás lenne őt a Decades első magyar fordítójának tartani, bár tény, hogy a XV. század végéig tartó események kapcsán szinte csak őt használta vezérfonalául.³⁹ Mind Nándorfehérvár, mind Jajca esetében majdnem szó szerint lefordította a vitéz tettének a Tizedekben megjelenő szövegkörnyezetét, ám a konkrét esetet mindkétszer átugorta, méghozzá egy hasonló összekötő mondattal.⁴⁰

Bizonyosan használta Bonfini művét Zrínyi Miklós, a XVII. század kiváló írója, költője, s nem utolsósorban politikusa és stratégája. Ez utóbbi hozzáértését kamatoztatta abban a hadelméleti munkájában, amelyben Mátyás király életéről, és főként haditetteiről írt 1655–56 telén.⁴¹ A műben számtalan ókori klasszikust idézett, és ezenfelül Bonfinit is sokszor citálta. Jajca ostroma kapcsán egészen biztos, hogy figyelmesen elolvasta a szerzőt,

---

³⁸ „Mely nap mikoron eljött volna Machmut, minden népét az ostromnak indítá, és mind estig nagy kemínyen tarta az ostrom viadala, holott nagy sokszor mind a város piacáig bevágták a magyarokat, és a császár zászlóit a küfalon felemelék. Viszhontog esmét a magyarok mind a táborig vágták a törököt.” *Székely István Magyar Krónikája*, 1558. In: *Toldy Ferenc: Tizenhatodik századi magyar történetírók*. (Újabb Nemzeti Könyvtár. Harmadik folyam.) Pest, 1854. 1–66. o. A kiadás csak a világrónika magyar vonatkozású részeit tartalmazza.

³⁹ *Heltai Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól*. Budapest, 1981. (a továbbiakban: *Heltai: Krónika*). Bonfini első fordításaként tartja számon kritikai kiadásának előszava. Ld.: *Bonfinis: Decades I., LII.*, illetve Kulcsár Péternek Heltai művéhez írott előszavában: *Heltai: Krónika*, 17. o.

⁴⁰ Nándorfehérvár: „És a törökek a zászlókat fel kezdék tönni a piacon, és arra sietének, hogy a tornyokból levetnék a király zászlóit. De a magyarok mindenütt visszaverik vala őket. Látván Hunyadi János az várának nagy veszedelmét, mindjárt melléje vevé Szilágyi Mihályt, az ő felesége bátyját, és Kanizsai Lászlót, Rozgonyi Sebestyént és az urakat, kirohana vélek az várból a törökekre a piacon, és víni kezdé vélek, és megindítá őket, és kiüzé őket az várból.” Jajca: „Nékimenének ez okaért az törökek az ostromnak, és nagy sokan felhágának a körítéssekre, az zászlókat is feltevék. De a magyarok mindjárt leverék azokat esmeg. Oly nagy viadalom lön ez napon, hogy az árok mind megtölék törökekkel.” *Heltai: Krónika*, 251., 297. o.

⁴¹ *Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről való elmélkedések*. In: Zrínyi Miklós Prózai Munkái. S. a. r. és a jegyzeteket írta *Kulcsár Péter*. (Zrínyi Miklós Összes Művei.) Budapest, 2004. 168–201. o. A művet hagyományosan 1656–1657 telére szokás keltezni, az új dátumról ld. uo. 42. o.

mégis, amikor Mohamed visszafoglaló kísérletét részletezte, a névtelen önfeláldozó tettét – a korábbi magyarországi szerzőkhöz hasonlóan – szó nélkül kihagyta.⁴²

Nem törte meg a sort Pethő Gergely sem, aki egy komplett magyar krónikát alkotott, a IV. századtól egészen a XVII. századig szedvén csokorba a történeti eseményeket.⁴³ Pethő műve 1660-ban jelent meg, és több, korábbi tartalmát változatlanul meghagyó kiegészítést is megért. Az 1456-os nándorfehérvári roham kapcsán (amelyet ő is augusztus 6-ra helyezt) leginkább Székely Istvánt követte, az általunk vizsgált eseményeket átugorva.⁴⁴

Ez az egyoldalú kép a XVIII. századi, már tudományosnak tekinthető történetírás égisze alatt sem változott. A korszak forráskiadása hatalmas fejlődést mutatott, csakúgy mint az összefoglaló művek megjelentetése, ám a már lényegesen nagyobb forrásbázissal dolgozó és lényegesen részletesebb történetíróink éppen olyan érdektelenséget tanúsítottak a két ostrom ezen jelenete iránt, mint a korábbi évszázadok történeti emlékezete. A jezsuita történetírói iskolába tartozó Timon Sámuel, Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István egyre részletesebb Magyarország-történeteket írt,⁴⁵ de ez a mozzanat mindnyájuk figyelmét elkerülte – pontosabban szólva inkább nem találták eléggé lényegesnek ahhoz, hogy kitérjenek rá. A jezsuita történetírás csúcsát megtestesítő Katona esetén talán számíthatunk volna rá, hogy ha mellékesen is, de megemlíti a vitéz tettét. Ám Katona Thuróczy krónikáját használta vezérfonalul, vegyítve a kortársak leveleivel, ezzel egyébként kiváló forráskritikai érzékről téve tanúbizonyságot, hiszen maga Bonfini is Thuróczyra épített a nándorfehérvári ostrom kapcsán,⁴⁶ így az előbbi számít primér forrásnak a leírások között. Ám ez azt hozta magával, hogy az itáliai történetíró szövegéből semmit nem idézett – a történet viszont, amint azt láthattuk, csak ott található meg.

Míg a hivatalosnak mondható történetírók figyelme nem terjedt ki az ilyen részletekre, addig a népszerűsítő munkák szerzői egészen másképp közelítették meg a múltat. Az ébredő nemzeti öntudat sodrában egymás után fedezték fel maguknak a magyar hősokeket, és a XVIII. század végétől az önfeláldozó vitéz sem kerülhette el a sorsát. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a különböző hősi tetteket kiemelő és hazafiúi erkölcsre nevelő gyűjteményeknek olyan hősévé emelkedett, hogy ezzel bepótolták a megelőző 150 év minden hallgatását.

Az, hogy Pétzeli József a *Haszonnal mulattató mesék* közt 1788-ban még Jajca várába helyezte a tettet, mutatja, hogy a hős alakja még nem szilárdult meg ekkor, és nem

---

⁴² Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről való elmélkedések. In: Zrínyi Miklós Próza Munkái. S. a. r. és a jegyzeteket írta Kulcsár Péter. (Zrínyi Miklós Összes Művei.) Budapest, 2004. 174. o.

⁴³ Pethő [!] Gergely: Magyar kronika diszessen és rövideden elő adván Magyar Országának kezdetét... Magyar Nemzetnek eredetét... Kassa, 1738. (Spangár András és Kálnoki Sámuel kiegészítéseivel.)

⁴⁴ "...és mind estig tarta az Ostromnak Viadallya, ugy hogy egynéhány uttal, mind a Város piaczáig bé vág-ták a Magyarokat a Törökök, és a Császár Zászlóit a Kúfokra [!] fel emelték, Viszöntag ismét a Magyarok mind a Táborig ki Vágták a Törököket." Uo. 76. o. A jajcai ostromot, hasonlóan Székelyhez, már nem is részletezi, épp csak megemlíti a 81. oldalon.

⁴⁵ Timon Sámuel: Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum. Claudiopoli, 1764. 73. o.; Palma, Carolo Francisco: Notitia rerum Hungaricarum. (Ed. III.) Pars II. Pestini, Budae et Cassiviae, 1785. 311–314 o.; Katona, Stephanus: Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae. Ex fide domesticorum exterorum scriptorum concinnata. Tomuli VI Ordine XIII. Pars II. H. n. [Pest], é. n. [1790–1792.] 1080–1098. o.; Pray, Georgio: Historia regum Hungariae. Pars II. Budae, 1801. 367–369. o. A közölt oldalszámok a nándorfehérvári ostrom leírásának helyét jelzik.

⁴⁶ Kulcsár: Bonfini forrásai, 97. o.

kötötték elsődlegesen Nándorfehérvárhoz. Rövid szövegét érdemes szó szerint is idézni, mert a stíluselemek és a szóhasználat tipikus lesz a későbbiek folyamán: „Mikor Mahomet Török Tsászár Jaytza Várossát ostromlotta, s harmincz ezer katonait körös körül az el-erőtlenülült kőfalaknak zuhította, meg jegyzik a Historikusok, hogy sok Magyar Aszszonyok hartzoltak a Törökkel a santzokon, és hogy mikor egygy Jantsár a toronyba felmenvén a Török zászlót az ablakon ki-nyújtotta, egygy vitéz Magyar fel-szaladott utánna által-ölelvén magával egygyütt alá rántotta, ekképpen mint egygy második Decius a Haza javáért magát fel-áldozta s a Várost az ellenség kezéből meg-szabadította.”⁴⁷

Megjelent a vitéz antik hősköz való hasonlítása, illetve az, hogy az illető a haza javáért áldozta föl magát, no és persze tette és a vár megvédése között egyértelmű összefüggés található.

Hatvany Pál 1796-ban már Nándorfehérvárra helyezte az eseményeket, a török lerántása és a vár megvédése között nála is konkrét összefüggés volt (mint ahogy mindenkinél).⁴⁸ 1809-ben Kisfaludy Sándor pedig már a legnagyobbakhoz hasonlította a magát a hazájáért feláldozó katonát, aki levetette magát a „bizonyos, szörnyű, de örökkön-örökké szép és dicső maradandó hazafiúi halálba.” Majd így folytatta: „Mútius, Horatius, és mások többet tettek-e Rómáért? – E Bajnoknak nevét, kinek jeles tette a Görögöknél Homért, a Rómaiaknál Virgyilt érdemelt volna, nem is említi a Magyar Krónika: mert ezerenként mivelvén illyeket a Magyar Vitézek, nem is látszott olly különös figyelemre méltó dolognak lenni.”⁴⁹ Kisfaludy még a névtelenségből is előnyt kovácsolt: a *Magyar Krónika* azért nem nevezi meg, mert az ilyen hőstett mindennaposnak számított a magyar vitézek között. Kisfaludy későbbi historikus drámájában, amely Hunyadi Jánosról szól, természetesen úgyszintén megjelenik a hős alakja, már sokkal tüzezebb szavakkal ecsetelve, szinte égi magasságokba emelve a katonát.⁵⁰ Bár felesleges lenne a teljes szöveget idézni, ám a motívumkör dagadásának szempontjából ki kell térni néhány elemre. A színpadi cselekményben nem lehetett megoldani az ugrás kivitelezését. Kisfaludy ezt úgy hidalta át, hogy már az ostrom után Rozgonyi Sebestyén meséli el V. László királynak és Cillei Urliknak a történetet. A vitézt a legpatetikusabb kifejezésekkel illeti („Mél-tán csudállya és dicsérje / Valamennyi Nemzet és Királlya e nagy / Hazafiúi Áldozót!–”, ki „Szörnyű halált halt a Hazáért.–”). A királyt erre elkapja a hevület, fölpattan, és megkérdezi: „Ki volt ez a dicső Vitéz? – hadd tudgya / Egész Világ nevét; Királlya / S Hazája hadd adgyon jutalmat / Negyed izre is derék Vitéz fajjának?” – Rozgonyi elmagyarázza, hogy nem tudják ennek a magyarnak a nevét, sokan fekszenek halva a torony alatt.⁵¹ Bár Kisfaludy drámája vitathatatlanul szépirodalmi alkotás, hatását mégsem szabad lebecsülni, sőt, talán

---

⁴⁷ *Pézteli József*: Haszonnal mulattató mesék, mellyeket rész-szerint Esópusból vett rész-szerint maga tsinált, s az olvasásban gyönyörködő ifjaknak kedvekrét könnyen érthető versekbe foglalt Pézteli József. Győr, 1788. 330–331. o.

⁴⁸ „Sőt egy Török a toronyba fel-szalad, hogy onnat a Török zászlót ki-függeszse, hogy ez által jelt adhasson a kin lévő Törököknek arra, hogy már a Város meg-van véve. Ez után nyomba szaladt-fel egy néki búslult Magyar, és minthogy a Törököt egyébként a toronyból le-nem tudta hajítani; tehát által ölelvén a Törököt, magával együtt le-rántotta, ezek után erőt vettek a Magyarok a Törökökön és azokat meg-szalasztották.” *Hatvany Pál*: Némelly fel-jegyzésre méltó történetek, mellyeket olvasás közbe egykor máskor össze szedegetett, és nemzete kedvéért a Magyar nyelven Világ eleibe ki-botsátott Hatvany Pál. Kassa, 1796. 274. o.

⁴⁹ *Kisfaludy Sándor*: Hazafiúi szózat a magyar nemességhez. Pest, 1809. 35–36. o.

⁵⁰ *Kisfaludy Sándor*: Hunyady János. Históriai Dráma. Buda, 1816.

⁵¹ Uo. 283–285. o. Általában a tett elmesélése; az idézett helyek: 284–285. o.

éppen ezért nem lehet lebecsülni. A kor hazafiúi gondolkodásában példaként jelent meg a névtelen vitéz, már egyértelműen Nándorfehérvárhoz kötve, és elszakadva a szoros értelemben vett történelemtől szépirodalmi figura lett. Vörösmarty Mihály például két költeményt is szentelt a tettének, az 1823-ban írt Nándorról címűt, és az 1831-es *A nándori toronyórt*.⁵² Az előbbiben szintén megjelent a sóhaj: „De téged nagy név, nem nevez a mai kor.”

A vitéz tehát névtelen volt még, de az „igény” már megjelent arra, hogy név szerint tudják, ki lehetett ő – legalábbis szépirodalmi szinten. Kisfaludy Sándor nem is sejtette, hogy a *Hunyadyban* leírt, a király szájába adott sóhaj, miszerint váljon ismertté a hős neve, leszármazottait királyi jutalomban részesítendő, hamarosan megvalósul.

A XVIII–XIX. század fordulóján nem csak a magyar ajkúak fedezték fel maguknak a nándorfehérvári tettet. 1808-ban a szepességi származású, de Bécsben élő Johann Karl Unger közzétett egy balladát *Hans Körmend, avagy a Haza felszentelése* címmel.⁵³ A (némileg fűzfapoéta-jellegű) ballada a nándorfehérvári ostromot dolgozta fel, és látszólag semmiben sem különbözik a kor hasonló műveitől, egyet kivéve: megnevezi a vitézt. Unger szerint Hans Körmendnek, vagyis Körmend(i) Jánosnak hívták. A költemény nagy részét Körmend tette foglalja el, aki utánaesiet a töröknek, birkózni kezd vele, hogy csak úgy törött a zászlórúd és kard. A török tigris módjára küzdött, és mivel nem bírt vele, Körmend lelkét elfogta a bátorság és magával vitte a sírba ellenfelét, s ezzel lehanyatlott a török hatalma is.⁵⁴ A mű tartalmánál sokkal érdekesebb, hogy írója honnan vehette ezt a nevet? A közölt ballada nem ad erről felvilágosítást, sem a szerző, sem a szerkesztő nem fűzött kommentárt a hazafias lírához. A szerzőről tudjuk, hogy beutazta Ausztria és Magyarország nagy részét,⁵⁵ és útleírásait közzé is tette,⁵⁶ ám ezeket átnézve nem találjuk

---

⁵² Nándorról: „Nagy Mahomet s Hunyadynk harcolt vad Servia síkján / Omlott a bús vár, s vérözön állá tövén. / Már zászlót készült tornyára szegezni török kéz, / Hogy lobogását egy hős magyar észrevevé. / Kezde civódni, s mivel nem használt élete, halni / Ment, megölette amazt, és leborúla vele. / Nem lobogott már a zászló, s Mohametre veszély dől. / De téged nagy név, nem nevez a mai kor. / Nándor is, a csatahely, hol híred szárnya megindult, / Elvesze már, s falain nem magyar ajka dörög.” In: *Vörösmarty Mihály* összes művei. Szerk.: *Horváth Károly – Tóth Desző*. I. Kisebb költemények. Budapest, 1960. 255–256. o. – A nándori toronyór: „Hasztalanul küzdött, nem tudta leverni fokáról / A zászlós törököt Nándoron a magyar ór. / »Vagy te ragadj engem, török, a mélységbe magaddal, / Szóla, vagy én húzlak büszke jeleddel alá.« / S egyszersmind megölette merőn a holdemelő tart, / S száz öli fenségéről szörnyü halálba rohant.” In: *uo.* II. Kisebb költemények, 96. o.

⁵³ *Unger, Johann Karl*: Hans Körmend, oder die Weihe für das Vaterland. Eine Ballade. In: *Musen-Almanach von und für Ungarn auf das Jahr 1808.* (Hrsg. von: *Karl Georg Rumi.*) (a továbbiakban: *Unger*: Hans Körmend). 17–20. o.

⁵⁴ Csak a vonatkozó versszakokat idézve: „Den Thurm erklimmt ein Türk, im Lauf / Pflanzte er die Mondesfahne auf. / Hans Körmend eilt dem Feinde nach / Und packte den Heiden auf dem Dach. / Der brave Körmend lebe hoch! / Was lehrt die Sage weiter noch? // »Den Mond hinab!« rief er ergrimmt, / Der Türke flucht, und Körmend nimmt / Die Fahne: doch der Türke ficht. / Dass Fahnenstag und Säbel bricht. / Wie wirts dem Helden noch ergehn? / Das wollen wir doch ferner schn. // Jetzt fielen sie sich wüthend an. / Und rangen auf der engen Bahn. / »Hinab du Heid von Christenthurm!« / So schallt es durch den grausen Sturm. / Wie wirts dem Helden wohl ergehn? / D latz [!] uns bald das Ende sehn! // Der Türke rang mit Tiegerwuth, / Körmendes Seele fasste Muth; / »So, rief er, komm mit mir ins Grab!« / Und stürzte sich und ihn hinab. / Thriumph! die Fahne stürzt hinab / in unsers Siegers Ehregrab. // Mit ihm sank auch der Türken Macht, / Denn Hunyads Volk hat kühn vollbracht / Den Sieg, den Körmends Geist begann, / Dem Bascha blieb kein einz'ger Mann. / Triumph! die Ungarn Leben hoch! / Hans Körmend brach das Türkenjoch.” *Unger*: Hans Körmend, 19–20. o.

⁵⁵ *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái XIV. Budapest, 1914. 665. o.

⁵⁶ *Unger, Johann Karl*: Über die bischöfliche Stadt Neutra. In: *Bredetzky Samuel*: Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Bd. II. Wien, 1803. 171–203. o.; *Uő.*: Wanderungen durch ungrische Gegenden. In: *Zeitschrift von und für Ungarn zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und*

nyomát annak, hogy hallott volna egy ilyen jellegű hagyományt – ha mástól ismerte is meg ezt a nevet, az útleírásaiban nem tesz róla említést. Ám a legvalószínűbb az, hogy ő találta ki, és Hans Körmentet a költői szabadság egyik megnyilvánulásának kell tartanunk. Tegyük hozzá: annak sem lenne nagy jelentősége, ha Unger egy létező hagyományból merített volna, mert nem valószínű, hogy ennek középkorig visszanyúló gyökerei lennének. Hans Körmend neve nem vált ismertté a művelt nagyközönség előtt – mint láttuk, az ez utáni művek továbbra is névtelennek tartották a katonát, és a későbbi történetírók közül egyedül a németajkú Samuel Klein említette a nevet.⁵⁷ Az egyébként kiváló olvasottsággal rendelkező Teleki József pedig 1852-ben már úgy reagált Klein azon híradására, hogy egyesek Dugovics Titusznak, mások viszont Körmendi Jánosnak nevezik az illetőt: „mi alpnál fogva? megmondani nem vagyunk képesek.”⁵⁸ Ezen irodalmi figura gyors feledésbe merülésében szerepet játszott az is, hogy a húszas években döntő jelentőségű fordulat állt be a nándorfehérvári Névtelen történetében, amely során „elnyerte” mai napig használatos nevét is.

A döntő jelentőségű fordulat elindítója Döbrentei (más írásmód szerint: Döbrentey) Gábor volt, aki a Tudományos Gyűjtemény 1824. évfolyamában tette közzé az eddig névtelen hős pontos nevét és az azt igazoló dokumentumokat is a következő cím keretében: *Dugovics Titus, ki magát, csak hogy Nemzete győzzön, halálra szánta.*⁵⁹ Döbrenteit tulajdonképpen már megelőzték Dugovics nevének közzétételében. Egy pozsonyi iskolában 1822-ben tartott összejövetelen, ahol a magyar nyelv tanulásának szükségességét hangoztatták, felszólalt Papp József is, az iskola egyik tanára. Beszédében a kor nyelvezetén hangsúlyozta a hazafiúi érzelmek és az anyanyelv összefüggéseit, és a magyar hőstettek felsorolásakor ő is kitért az akkor még névtelen nándorfehérvári katonára. A mű nyomtatásban 1824-ben jelent meg, az elhangzott beszéd után két évvel.⁶⁰ Ebben viszont már tesz egy lábjegyzetet a szerző, amelyben elárulja, hogy a hős neve azóta már kitudódott, és Bécsből értesült Döbrentei Gábortól, hogy Dugovics Titusznak hívják, valamint Döbrentei hamarosan a Tudományos Gyűjtemény hasábjain fogja közzétenni eredményeit.⁶¹ Papp tehát szintén Döbrenteitől hallotta az információt, így, bár az abszolút elsőség az övé Dugovics nevének közlésekor, a relatív elsőség mégis Döbrentei Gábort és munkáját illeti meg. Mivel ez tanulmányunk Dugovics-historiográfiájának legfontosabb eleme, érdemes egy kicsit részletesebben is kitérni rá.

Literatur. (Hrsg. von: Ludwig Schedius.) Bd. IV. 1803. 211–224., 283–294., 337–357. o.; Bd. VI. 1804. 211–229., 275–282. o.

⁵⁷ Klein, Samuel: Handbuch der Geschichte von Ungern und seiner Verfassung. Leipzig–Kaschau, 1833. (a továbbiakban: Klein: Handbuch von Ungern). 302–303. o.

⁵⁸ Teleki: i. m. 428. o.

⁵⁹ Döbrentei Gábor: Dugovics Titus, ki magát, csak hogy Nemzete győzzön, halálra szánta. *Tudományos Gyűjtemény*, 8. (1824.) VIII. sz. 16–28. o. (a továbbiakban: Döbrentei: Dugovics Titus).

⁶⁰ „...akár dicsőbb tett, mint azé a Scaevolánál sokkal erősebb lelkű Magyaré, ki ellenségét nyilvánosan különbenn el nem veszthetvén, azzal ölbe kapta, s a toronyból rettenthetetlen bátorsággal ugrék-le Belgrádbann a nyilván való, bizonyos, elkerülhetetlen halálra? És ímé ez a halhatatlan tett még is olly kicsiny a mi számos nagy történeteink közt, hogy csak a tevőnek nevét sem tudta fenn marasztalni, a mikor a Rómaié minden Nemzet száján bámulva kószál.” Papp József: Öröm-Ünnep, az az Folyó és Kötött Beszéddek, mellyeket a Magyar Nyelvben magok tökéletesítésök végett az Ágostai Vallástételt követőknek Posonyi fő Oskolájokbann önkényt egyesült Ifjak, 1822dik esztendőben Kis – aszszony Havának 7dik napján, tartotta Pest, 1824. (a továbbiakban: Papp: Öröm-Ünnep). 55. o.

⁶¹ Papp: Öröm-Ünnep, 170–171. o.

A történet – Döbrentei elmondása szerint – 1821 nyarán kezdődött, amikor a Vas megyei Szombathelyen járt, ahol a város híres költője-írója, Horváth József Elek egy beszélgetés során megemlítette neki, hogy a környéken már többen is beszélnek, hogy napvilágra került a nándorféhvári Névtelen neve. Nemesdömölkön él a vármegye egyik esküdtje, Dugovics Imre, és az ő birtokában van Mátyás király egy adománylevele, amelyben birtokot ad Titusz fiának, Dugovics Bertalannak Pozsony vármegyében, ezen kívül egy másik levél is, amely ugyancsak említi Titusz nevét. A fellelkesült Döbrentei megkérte Horváth József Eleket, hogy tegye közzé ezeket a dokumentumokat a *Tudományos Gyűjteményben*. Ám az iratok tulajdonosának, Dugovics Imrének is fülébe jutott az ügy, aki közvetlenül Döbrenteinek adta át a kérdéses oklevelet és levelet, véglegesen, hogy azok a közlés után is az ő birtokában maradhassanak. Dugovics Imre elmondása szerint ezekhez a forrásokhoz ő is csak pár hónappal azelőtt, 1821 májusában jutott hozzá, mikor a „reá szállott” (örökség útján megszerzett?) családi dokumentumokat magához vette. Mátyás már igencsak szakadozott állapotban lévő adománylevelét nem tudta elolvasni, így elvitte a kor egyik jeles tudósához, az akkor sági plébánosi tisztséget viselő Kresznerics Ferenchez, aki készített egy átírást az oklevélről: ekkor jutott tudomására a belgrádi név.⁶² Ezek után bukkant rá Bercsényi Miklós 1705-ben kelt levelére, ahol szintén megtalálta a belgrádi Titusz nevét. Döbrentei tulajdonába – még mindig a saját elmondása alapján – tehát nem az eredeti (szakadozott) oklevél került, hanem az a másolat, amelyet Kresznerics plébános készített, viszont Bercsényi Miklós levele (Döbrentei szerint) eredeti, és a gróf pecsétjét is tartalmazta.⁶³ Döbrentei Gábor nem elégedett meg a források szikár közlésének lehetőségével, és elkezdte kutatni a Dugovicsok családfáját is, így a közlés 1821 után még évekig húzódott (bár, mint ezt Papp József példáján láttuk, a híre már terjedni kezdett hébe-hóba). Közben a hiányos oklevélszöveget kiegészítette Mátyás egyik 1458-as oklevele és egyéb oklevélformulák alapján. A publikálás ugyan kitolódott, „de nem ártott a halasztás” – írta Döbrentei, mert közben Dugovics Imre küldött neki még egy levelet 1588-ból, amelyben szintén említik Dugovics Tituszt, így a róla szóló források száma már háromra emelkedett. A tanulmányában Döbrentei közölte mindhárom forrás szövegét, sajnos az oklevél kapcsán nem jelölve külön, hogy mely részek származnak az ő kiegészítéséből és melyek Kresznerics átírásából, megnehezítve ezzel a későbbi forráskritikai vizsgálatokat. Az 1459. június 22-én kelt oklevélben (amelynek tartalmára és forrásértékére alább még részletesen visszatérünk) Mátyás, figyelembe véve Dugovics Titusz Várnánál és Belgrádnál apja, Hunyadi János iránt tanúsított hűségét (a belgrádi tettet körül is írja), Titusz fiának, Bertalannak és minden örökösének és utódjának a korábban koronára szállott, Pozsony megyében lévő Tej nevű birtokot („predium Teu vocatum”) adományozza.⁶⁴

A következő forrás egy magyar nyelvű menlevél, amit Bercsényi Miklós gróf állított ki Dugovics György részére 1705. július 4-én a kürti táborban. György ugyanis, „most Né-

---

⁶² Kresznerics Ferenc életét és széleskörű munkásságát több könyv és tanulmány is feldolgozta. Közöttük ld.: Szilasy János: Kresznerics Ferencz élete. Pest, 1832. (a továbbiakban: *Szilasy*: Kresznerics); *Köbölkúti Katalin*: Kresznerics Ferenc. (Vasi Életrajzi Bibliográfiák, VI.) Szombathely, 1982. (Részletes bibliográfiával.) Egyik munka sem említi Dugovics Titusz felfedezésében betöltött szerepét, viszont Szilasy János többször is említi hivatkozott művében, hogy érdeklődött a középkori oklevelek iránt, és nem jelentett neki gondot az elolvasásuk. *Szilasy*: Kresznerics, 20., 25., 31. o.

⁶³ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 16–18. o.

⁶⁴ Uo. 18–19. o. (Az oklevél teljes latin szövegét és fordítását ld. később.)

metnek Embere”, egyébként pedig „kinek Tit Eleje Belgrádi toronál [!] Magyar mód el holt”, most éppen Gyöngyös felé tart, Bercsényi pedig közli a fejedelem hűségén lévő tisztekkel és közrendbeliekkel, hogy háborgatás nélkül bocsássák útjára mindenhol. A levél alján (Döbrentei elmondása szerint) még mindig ott volt egy pecsét, Bercsényi címerével.⁶⁵

Végül következik az utólag küldött, szintén magyar nyelvű, 1588. december 27-én kelt levél szövege. A címzés hiányos, de egy bizonyos Ebergényi küldte a Dugovics család valamelyik tagjának, hogy egy addig Zágrábban raboskodó, de hazatért másik Dugovicsot a figyelmébe ajánljon, megemlítve, hogy a „jó nemes ember az condescensioth az nagy withiz Belgrády Thitushoz tette, Testimonialisa is wele vagyon”, tehát le származása a belgrádi Tituszra megy vissza, és ezt nemeslevelével is igazolni tudja.⁶⁶

E három kútfő közlése után Döbrentei még több oldalon keresztül bizonygatta, hogy ez a Titusz mindenképpen magyar volt és nem horvát, ezután részletesen elmesélte a nándorfehérvári hőstett történetét, politikai hátterét. A tanulmány végén kitért arra, hogy Bonfini Jajca kapcsán szintén említ egy hasonló esetet, de a vitéz nevééről itt is hallgat, mindenesetre Döbrentei közölte a humanista történetíró erre vonatkozó szövegrészét is, mert „talán még egykor ennek neve is előkerül”.⁶⁷

A felfedezés híre hamar visszhangra talált, hiszen a *Tudományos Gyűjtemény* a kor egyik elterjedt, és szinte az egész szellemi elit által olvasott fóruma volt.⁶⁸ Sőt, mindjárt vitába is szálltak Döbrenteiével. Romy Károly György nem Dugovics nevének a hitelességét vitatta, hanem a nemzetiségi polémiába szállt be. Már akkor foglalkozni kezdett a névvel; amikor az Papp Józsefnél először megjelent, és Palkovics György hívta fel a figyelmet Daniel Adam z Veleslavinának már általunk is tárgyalt szövegére, amely szerint cseh származású lett volna az illető. Döbrentei cikkére rögvest két cikkel válaszolt. Az egyiket német nyelven tette közzé a híres és olvasott *Archiv für Gesichte* folyóirat hasábjain, a másikat magyarul, magában a *Tudományos Gyűjtemény*ben, ahol Döbrentei cikke is megjelent.⁶⁹ A két munka megközelítőleg azonos tartalmú, bár a német nyelvűnek nem csak a címe dagályosabb, hanem a szövegezése is bővebb. Abban ugyanis a szerző hosszan kitért a nándorfehérvári ostrom lefolyására és Dugovics tettének ismertetésére, míg a magyar verzióban ettől eltekintett, ott inkább csak Döbrentei egyik elírásán csipkelő-

---

⁶⁵ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 20. o.

⁶⁶ Uo. 20–21. o.

⁶⁷ Uo. 21–28. o.

⁶⁸ Ugyanezen évfolyam XII. számának a végén közzéttek az előfizetők listáját (716 fő), amelyben a kor számtalan jeles személyisége megtalálható, három császári-királyi főherceg, szinte minden katolikus érsek és püspök, kanonokok, prépostok, a legnagyobb főúri családok tagjai (Batthyányak, Erdődyek, Pálffyak, Illésházyak, Lónyaiak stb.) és számtalan egyéb politikai köztisztviselő, táblabírák, ispánok, orvosok, papok, lelkészek, ügyvédek, tanárok. Mint jogi személynek, több szerzetesrendnek is járt a *Tudományos Gyűjtemény*, 8. (1824) XII. sz. 129–160. o.

⁶⁹ *Romy. Georg Karl*: Ob jener Held, der am 22. Juli 1456, bey der Belagerung Belgrads, sich mit einem Türken, vom Thurm, den dieser erklimmt hatte, um eine türkische Fahne aufzupflanzen, herabstürzte, und der Titus Dugovits hieß, dessen Name den ungarischen Geschichtsforschern erst im J. 1824. aus vorhandenen Urkunden bekannt wurde, ein Magyar oder ein Slawe war? (Vergleiche den Aufsatz des Herrn Gabriel Döbrönte im *Tudományos Gyűjtemény* 1824, VIII. h.s. 16–28.) In: *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*. 1825. (a továbbiakban: *Romy*: Vergleiche). 654–658. o.; *Romy Károly György*: Igazítás Dugovics Titus felől. *Tudományos Gyűjtemény*, 9. (1825.) IV. sz. (a továbbiakban: *Romy*: Igazítás). 123–127. o.

dött.⁷⁰ Ismertette Veleslavina Históriai Kalendáriumának tartalmát; a szövegét hevenyészett, sok helyütt hibás átírásban és német, illetve magyar tartalmi fordításban, s kitért arra is, hogy a Dugovics név mindenestül szláv etimológiára megy vissza, mert a „dugo / dlugo-” fő hosszú életűt jelent. De mivel az „-ics” végződés inkább a szerbekre és horvátokra jellemző, úgy rekonstruálta a hős származását: eredetileg egy cseh Dluhovski névből szerb vagy horvát dialektuson keresztül lett Dugovics.⁷¹

Rumy cikkeire tudományos részről nem érkezett visszhang, a magyar közvélemény pedig nem is nagyon akart tudomást venni egy „szláv” hősről, így a magyar Dugovics Titusz híre terjedt el mindenhol. A szépirodalom hálásan fogadta a témát, 1832-ben a német nemzetiségű Johann Gabriel Seidl írt egy balladát *Titus Dugovics* címen a bécsi *Der Wanderer* című lap 1832. július 18-i számába.⁷² Ugyanebben az évben jelent meg Czuczor Gergely „honi ifjúságnak” ajánlott műve Hunyadi Jánosról, ahol az önfeláldozó tett leírásakor a szokásos stílus mellett már szerepel Dugovics neve is.⁷³ Az ez után következő bő 180 év Dugovics-historiográfiáját már nem célunk részletesen végigkísérni sem történeti, sem szépirodalmi szempontból, bár néhány fontosabb lépcsőfokot érdemes megemlíteni.

Históriai szempontból egészen az 1990-es évekig nem is voltak „fontosabb lépcsőfokok”, mivel a kor történeti emlékezete akár tudományos, akár népszerűsítő részről befogadta a belgrádi hőst, az erről szóló munkák többnyire szenteltek neki egy-egy rövidebb passzust. A már említett Samuel Klein 1833-ban még azt írta, hogy a vitézt egyesek Dugovics Titusznak, mások Körmendi Jánosnak nevezik, de mindegy mi a neve, mert tette akkor is örökké dicső marad.⁷⁴ Ő az egyetlen, aki mindkét névről tud, egyébként csak a Dugovics Titusz terjedt el a XIX. század második felének történetírásában.⁷⁵

---

⁷⁰ *Rumy: Vergleiche*, 655–657. o.; *Rumy: Igazítás*, 123. o. Az elírás abban állt, hogy Döbrentei 1453-at írt egyik helyen az eset dátumaként, ám Rumy helyesbítésénél is ott kísértett a nyomda ördöge, mert 1556-ra „javította ki” az évszámot.

⁷¹ *Rumy: Vergleiche*, 658. o.; *Rumy: Igazítás*, 124–125. o. A magyar nyelvű változatban ezen kívül még közli Unger versét is Körmendi Jánosról, amelyet egyébként még ő maga szerkesztett be a *Musen-Almanach* 1808-ban. Ily módon szerevén róla tudomást. A névről a következőképpen vélekedik: „az csak költött név! Mivel azon vitézi történetről meg semmi magyar Ballade nintsen”. Uo. 125–126. o. A németben épp csak megemlíti Unger balladáját.

⁷² A lap eredeti számához nem tudtam hozzájutni, a művet említi: *Rózsa Mária: Die österreichisch-ungarischen literarischen Beziehungen in der Wiener Zeitung „Der Wanderer” (1814–1850). Ural-Altäische Jahrbücher*, 12. (1993.) 113–121. o. Egy romantikus hangvételű és szövegezésű balladának írja le.

⁷³ *Czuczor Gergely: Hunyadi János viselt dolgai Engel és Fessleről*. In: Uő: Hunyadi János és három más történet. Budapest, 2002. (Magyar próza klasszikusai, 93.) 103. o. Egyébként az itt említett és vezetőül használt két történetíró, Engel és Fessler műveiben Nándorfehérvár ostrománál egyáltalán nem esik szó a vitézről, még névtelenül sem, ez Czuczor saját kiegészítése volt. Ld.: *Engel, Johann Christian: Geschichte des Ungarischen Reichs*, III. Wien, 1813. 194–195. o.; *Fessler, Ignaz Aurel: Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*, IV. Leipzig, 1816. 836–842. o.

⁷⁴ „Titus Dugowich nennen ihn manche Schriftsteller; Hans Körmend andere. Doch mag der Mann Körmend oder Dugowich heißen haben, die That bleibt immer hochherzig und groß, und des ewigen Andenkens würdig.” *Klein: Handbuch von Ungern*, 303. o.

⁷⁵ Az 1850 utáni, és a legelső lábjegyzetben nem idézett könyvekből és tanulmányokból egy kisebb csokor: *Szalay László: Magyarország története III. (1453–1526)*. Lipcse, 1853. 148. o.; *Kiss Károly: Hunyadi János utolsó hadjárata Bolgár- és Szerbországban 1451-ben, s Nándorfehérvár fölmentése a török táboritástól 1456*. *Academiai Értesítő*, 16. (1854.) 505–619., 549–550. o.; *Horváth Mihály: Magyarország történelme. Újonnan átdolgozta Hatvani Mihály*. II. Az Árpádház kihalásától a mohácsi ütközetig. Pest, 1860. 409. o.; *Horváth Mihály: Magyarország történelme*. III. Pest, 1871.² 62. o.; *Kerekyártó Árpád: Magyarország történetének kézi-*

Érdekesség, hogy Ignaz Aurel Fessler művének Ernst Klein által kiegészített 1869-es kiadása már tartalmazta Dugovics nevét, holott az eredeti, mint az Czuczor kapcsán már említettük, hallgatott még az esetről magáról is.⁷⁶ Ez a hozzáállás az első, majd a második világháború utáni magyar történetírásban sem változott, és Dugovics Titusz meg tudott maradni „népi” hősnek az 1950-es évektől fogva. 1956 nyarán, a nándorfehérvári diadal 500. évfordulóján a helyi, Vas megyei újságok cikkeztek Dugovicsról is.⁷⁷

A vasi helytörténet egyébként a mai napig büszke hősére, Nagysimonyi község folyamatosan ápolja Dugovics emlékét. A falu hagyománya egy jó ideig úgy tartotta, hogy maga Titusz is ott született. Több emlékművet is avattak, az elsőt még 1866-ban állíttatta a Dugovics család egy sarja. Általános iskolát is Dugovicsról neveztek el, ahol az ezredforduló után szintén Dugovics Titusz nevét viselő versenyeket rendeztek. 2006. július 21-én, a hőstett 550. évfordulóján újabb nagyszabású ünnepekre került sor: az általános iskola udvarán egy fa-emlékoszlopot állítottak, a főtéren pedig felavatták Hunyadi János szobrát.⁷⁸

Dugovics nevének és hírének az elterjedéséhez talán még a történelemkönyveknél is nagyobb mértékben járult hozzá az irodalom és művészet, amely a történelmi emlékezet egy fontos formálója. A festészet már korábban is felfedezte magának a témát,⁷⁹ de a tett leghíresebb, máig népszerű feldolgozását Wagner Sándor festette meg 1859-ben, Münchenben. A sokszor közölt képen már egy olyan változat látható, ahol Dugovics a fal tején fogadja az ostromlétrán felmászó törököt, holott ez korábban egyetlen helyen sem volt olvasható (a hagyomány, Bonfini nyomán, egy toronyra felkúszó törökről beszélt, akihez a vitéz utánamászott), háttérben a megtépett, de magasan lobogó magyar trikolór.⁸⁰ Később, gyermekkorában a híres szobrászművészt, Kisfaludi Strobl Zsigmondot is meghihlette a téma, bár ez nem csoda, hiszen a szobrász családi legendáriuma úgy tartotta, hogy az egyik ágon ő maga is Dugovics Titusz leszármazottja lenne.⁸¹ Szépirodal-

---

könyve. II. (1301–1526). Pest, 1867. 133. o.; *Varga Ottó*: Magyarország története. Budapest, 1895. 314–315. o.; *Acsády Ignác*: A magyar birodalom története a kútfők alapján. I. (896–1490). Budapest, 1903. 628. o. Ld. az 1. lábjegyzetet is.

⁷⁶ *Fessler, Ignaz Aurelius*: Geschichte von Ungarn. III. 1301–1457. (Zweite vermehrte und verbesserte Auflage, bearbeitet von *Klein, Ernst*.) Leipzig, 1869. 560. o.

⁷⁷ *Dömötör Sándor*: Dugovics Titusz hősi halálának 500. évfordulóján. Dugovics Titusz vasi kapcsolatai. *Vas megye*, 12. (1956. július 21.) 171. sz. 4. o.; Uő: A nándorfehérvári diadal 500. évfordulójára. Uo. (1956. július 22.) 172. sz. 2–3. o.

⁷⁸ A helyi hagyományokra ld. a helyi lapokat: *Nádasdy Lajos*: Legenda vagy valóság Dugovics Titusz simonyi származása? *Új Kemenesalja* (Celldömölk város önkormányzatának lapja. Megjelenik kéthetente). VI. (1994. május 26.) 10. sz. 5. o.; *Mórocz Zsolt*: Dugovics Titusz emlékverseny. *Vas Népe*, 2006. június 9-i sz.; Uő: Dugovics Titusz falujában. Uo. 2006. július 21-i. sz.

⁷⁹ Szale István 1857 február-márciusán már részt vett egy kiállításon „Dugovics [!] Titusz Nándorfehérvár ostrománál” c. képével. Ld.: Adatok művészetünk történetéhez. *Művészet*, 10. (1911.) 231–233., 233. o. A Dugovics névalak – bár később többeknél is rendre visszatér (pl.: *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. I. Budapest, 1895. 295. o.), valószínűleg sajtóhiba, és még a napjainkban is fel-felbukkan.

⁸⁰ Wagner maga úgy emlékezett vissza a kép megfestésének a körülményeire, hogy akkor épp a müncheni Piloty-iskola tagja volt, „...s annak műtermében készült 1859-ben első, a Szépművészeti Múzeumban levő, s az akkori idő szellemében alkotott képem: *Dugovics Titusz*, melynek váratlan sikere a mostani nézetek szerint épen nem érhető.” *Wagner Sándor* emlékezései. *Vasárnapi Ujság*, 57. (1910. május 1.) 18. sz. 369. o.

⁸¹ Még a szobrász gyermekkori emléke, hogy nagyapja, hosszú pipával a szájában mutogatja neki a falakon lógó családi képeket: „Ez itt nagyanyád, Dugovics Borbála képe. Ő a nagy Titusz leszármazottja volt. Szegény nagyanyádat a sors már elvitte a végtelenbe.” A kis Zsigmond 14 évesen már elkészítette a *Dugovics Titusz hő-*

munkban találunk direkt és indirekt, pusztán hasonlat célját szolgáló utalásokat Jókai Mórtól,⁸² Mikszáth Kálmántól⁸³ is. Ezzel párhuzamosan a „ponyvairodalomban” is szerepet kapott alakja (bizonyítva ezzel széles körű elterjedését).⁸⁴ Többször visszatért Dugovics Titusz Illyés Gyulánál, aki verseiben és prózai műveiben is emlegette őt.⁸⁵ A drámairodalom is sokszor feldolgozta alakját, Hollós Korvin Lajos *Hunyadi* című drámáját 1956 májusában mutatták be, amelyben Dugovicsnak nemcsak hogy főszerepet, de egész furcsa szerepet szánt, ugyanis Cillei bérgyilkosaként jelenik meg a színen, aki elindul megölni Hunyadi Jánost; később természetesen odaadó hívéül szegődik.⁸⁶ Sokkal elvontabb drámát írt Páskándi Géza, amelynek Dugovics és a török a főszereplője Demeter és Szelim néven, akik az utolsó felvonásban már a túlvilágon folytatják (a dráma szerint értelmetlen) harcukat két megfásult öregként.⁸⁷ Legutóbb, 2005 decemberében Kincses Elemér publikált egy monodramát *Az ugrás* címmel, ahol szintén Dugovics Titusz a fő(sőt, majdnemhogyan egyedüli) szereplő.⁸⁸ A nándorfehérvári tettnek az 500. évfordulón, 1956-ban, még komolyzenei feldolgozása is született, nem kisebb zeneszerzőtől, mint Kodály Zoltántól, aki *Vörösmarty: A nándori toronyőr* című versét írta át férfikari kórusműre.⁸⁹ Hősünknek egy kisregényt is szenteltek, ahol természetesen a belgrádi jelenet és a történeti alapháttér kivételével szinte minden a szerző, Illés György képzeletének a szüleménye.⁹⁰ Ide tartozik még egy tudományos-népszerűsítő kiadványban, a *Millenniumi Krónikában* lévő, de írókat megszügyenítő fantáziával megírt lexikon-szócikk is.⁹¹

---

si halála című rajzot, bár felnőttként – tudomásunk szerint – nem mintázta meg a hős alakját. Ld.: *Kisfaludi Strobl Zsigmond: Emberek és szobrok*. Budapest. 1969. 7., 13. o.

⁸² *Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban. I–II.* Budapest, 1969. *Jókai Mór* összes művei. Szerk.: *Lengyel Dénes, Nagy Miklós.* (Regények, 67.) Budapest, 1969. I. 233. o.; *Jókai Mór: A kőszívű ember fiai. I–II.* (Millenniumi Könyvtár, II.) Budapest, 1999. 155. o.; *Jókai Mór: Egész az északi pólusig. Jókai Mór* összes művei. Szerk.: *Lengyel Dénes, Nagy Miklós.* (Kisregények, 2.) Budapest, 1976. 132. o.

⁸³ *Mikszáth Kálmán: Gavallérok.* (Európai diákkönyvtár, 244.) Budapest, 1999.; *Mikszáth Kálmán: Ki lesz a közlekedésügyi miniszter?* In: *Uő: Cikkék és karcolatok, XIV.* (Mikszáth Kálmán összes művei, 64.) Budapest, 1974. 62–65. o.

⁸⁴ *Medve Imre: Dugovics Titusz vitézi halála.* Pest, 1869.; *uő: Dugovics Titusz hősi halála.* Budapest, 1895. Ez utóbbi az előző verses ballada, vagy elbeszélő költemény „javított” változata, bár irodalmi értékük elég csekély. A szerző egyébként a kor egyik népszerű „ponyvairodalmára” volt, csak úgy ontotta magából a költeményeket, elbeszéléseket Szent Gellértől Mária Teréziáig történelmünk több híres alakjáról is.

⁸⁵ *Illyés Gyula: Hunyadi keze.* In: *Illyés Gyula összegyűjtött versei, II.* Budapest, 1993. 442. o.; *Illyés Gyula: Dugovics.* In: *uo.* III. 63. o.; *Illyés Gyula: Kháron ladikján, vagy az öregedés tünetei.* In: *uő: Regények, novellák drámák.* Budapest, 1982. 291–455. o. *Magyar remekírók.* Budapest, 1976. 180. o.; *Illyés Gyula: Naplójegyzetek 1979–1980.* Budapest, 1994. 227. o. (1980. március 28.)

⁸⁶ *Hollós Korvin Lajos: Hunyadi.* Budapest, 1956. A színműről lesújtó kritikát közöl: *Nagy Péter: Két évad és ami megelőzte.* Budapest, 1966. 87–92. o.

⁸⁷ *Páskándi Géza: Távollévők vagy ártatlanok avagy generálvilágosság.* In: *uő: Színművek.* Budapest, 1975. 5–100. o. A mű történeti-irodalmi jellegű elemzését adja *Zalabai Zsigmond: Duna-táji parabola.* In: *He-lyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon.* Szerk.: *Ring Éva.* II. Budapest, 1986. 498–505. o.

⁸⁸ *Kincses Elemér: Az ugrás (monodráma). Látó – szépirodalmi folyóirat,* 16. (2005.) XII. sz. 63–82. o.

⁸⁹ *Kodály Zoltán: A nándori toronyőr – férfikarra.* Budapest, 1956. (Bemutató előadása az 1956. évi Hunyadi-ünnepségen, augusztus 11-én volt.)

⁹⁰ *Illés György: Dugovics Titusz.* Budapest, 1991.

⁹¹ *Millenniumi Krónika.* Magyar történelmi, művelődéstörténeti lexikon. Szerk.: *Vágó Zsuzsanna.* Szada, 2005. 308–309. o. A lexikon a Szilágyi Sándor által szerkesztett híres tíz kötetes millenniumi történeti sorozata szellemében íródott, mintegy modern kiegészítéseként, bár a Tözsér János által jegyzett Dugovics-szócikk tudni véli a valódi adatok mellett olyanokat is, hogy Dugovics részt vett Hunyadiék haditanácsában, ahol már előre

A historiográfiai áttekintés végére érve nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a szerzőket, akik kritikát fogalmaztak meg Dugovics Titusz létezésével, vagy tetteivel kapcsolatban. Kérdés, hogy az ostrom leírásakor tanúsított hallgatás mennyire minősül passzív kritikának, mindenesetre több kiváló történészünk munkájából hiányzik a kérdéses rész, még említésszerűen is. Kihagyta Hóman Bálint, Draskóczy István, vagy épp Kubinyi András, és – mint látni fogjuk, teljesen szándékosan – Engel Pál.⁹² Elsőként a család- és helytörténet fogalmazott meg kételyeket, ám ez a kétely csak abból állott, hogy a Vas megyei Dugovics család nem hozható rokoni kapcsolatba Dugovics Titusszal, a hős létét nem vitatták.⁹³ A lassú fordulat az 1990-es években állt be, történészeink közül először Engel Pál szóban többször is kétségbe vonta Dugovics létezését,⁹⁴ illetve a *Magyar Nagylexikon* 1998-ban megjelent kötetében Rácz György Engellel egyeztetve már (talán elsőként) írásban is kritizálta a belgrádi hős alakját: „Bonfini szerint Vas vm.-i származású magyar vitéz... történeti hitele azonban kétséges, mert [Dugovics Titusz] más forrásból nem ismert, a szláv családnév Vas megyei előfordulása valószínűtlen, a Titusz személynév pedig a középkori Magyarországon ismeretlen volt.”⁹⁵ Pálosfalvi Tamás egy 2005-ös munkájában „legenda szerintinek” titulálta Dugovics tettetét,⁹⁶ és egy 2006-ban tartott konferencián is kitért a kérdésre hasonló szellemben.⁹⁷ 2008-ban jelent meg E. Kovács Péter már a bevezetésben is idézett könyve, amelyben szintén leírja, hogy Dugovics Titusz csak egy XIX. század eleji kitaláció lenne. Indokokat egyáltalán nem közöl, bár a konkrét mű keretei ezt nem is tették lehetővé számára.⁹⁸

A történeti hitelesség kérdése

Eddig csak a Dugovics-motívumkör egyes állomásainak kialakulásáról volt szó, most következik a tulajdonképpeni lényeg, hogy vajon mi az, ami történetileg hiteles lehet az egészben? Láttuk, hogy több rétegről van szó, Bonfini és Konstantin ismeretlen katoná-

---

megmondta, hogy Nándorfehérvár lesz a török célpontja. Hunyadi egyetértvén vele „megbízta Dugovicsot a vár védelméhez szükséges katonák toborzásával”. 21-e után, mikor a „bástya parancsnoka,” lerántotta a janicárt, „egyre érkeztek a dicsőítő levelek V. László udvarába. Dugovics hőstettét mindenütt külön kiemelték.” (Valójában egy levél sem említi a tettet.)

⁹² *Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet. II. Budapest, 1936. 457–458. o.; *Engel Pál–Krisztó Gyula–Kubinyi András*: Magyarország története 1301–1526. (Osiris tankönyvek, 211.) Budapest, 2001. 211. o.; *Engel Pál*: Szent István birodalma. (História könyvtár. Monográfiák, 17.) Budapest, 2001. 246–247. o.; *Draskóczy István*: A tizenötödik század története. (Magyar századok.) Budapest, 2000. 198. o.; *Kubinyi* 2006. 925–928. o.

⁹³ *Pl. Porkoláb István*: Celdömölk, Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celdömölk, 1927. 46–47. o.; *Szluha Márton*: Vas vármegye nemes családjai. Budapest, 1998. 40. o.

⁹⁴ Pálosfalvi Tamás szíves közlése nyomán.

⁹⁵ *Magyar Nagylexikon*, VI. Budapest, 1998. 824. o. A szócikk szerzője (bár nincs megjelölve), Rácz György, Engel Pállal közösen (Mészáros Kálmán szíves közlése nyomán). A végleges megjelenés előtt egyébként egy szerkesztő változtatott a leadott szövegen, így került bele az az eredetileg nem szereplő, és történetileg hibás adat, miszerint Bonfini Vas megyeinek mondaná a vitézt. A Titusz nevet egyébként az Árpád-kori névanyagból két helyen is ki lehet mutatni, bár kétségtelen, hogy nem tartozott a leggyakoribb neveink közé, ld.: *Fehértői Katalin*: Árpád-kori személynévtár (1000–1301). Budapest, 2004. 757. o.

⁹⁶ *Pálosfalvi Tamás*: Nikápolytól Mohácsig: 1396–1526. (Nagy csaták.) Budapest, 2005. 113. o.

⁹⁷ A Magyar Történelmi Társulat 2006. szeptember 20-i ülésén „A nándorfehérvári diadal” című előadásának a keretein belül. Az előadásról (tudomásom szerint) nem jelent meg nyomtatott formájú beszámoló.

⁹⁸ *E. Kovács* 2008. 147. o.

járól, aki külföldön cseh nemzetiségűvé, a XIX. századi Magyarországon pedig Körmen-di Jánossá, majd Dugovics Titusszá alakult át. A továbbiakban csak a Dugovics Ti-tusz-történet hitelességét, és a középkori forrásokat fogjuk vizsgálni, Hans Körmend és a cseh Névtelen véleményünk szerint nem olyan fontos részei a kérdésnek, és szinte bizo-nyosan az írói-költői fantázia termékei. Visszafelé haladva az időben, mindenképp nézzük meg, hogy mi a helyzet Dugovics személye körül!

Láttuk, hogy a név három forráson nyugszik: Mátyás egy középkori oklevelén, és két magyar nyelvű levélen, amelyben szintén szó esik a belgrádi hősről. Nézzük először is a kiegészítésekkel együtt is hiányos (és néhol kissé zavaros) oklevelet, amelynek a szö-vege a következőképpen hangzik:

„A király úr megbízásából, Rozgonyi János, királyi tárnokmester.

Mi, Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Horvátország, Dalmácia, stb. királya. Emlékeztül adjuk jelen oklevelünk tartalma által jelezvén mindenkinek, akit illet, hogy mi, megfontolván jeles vitézlő hívünk, a ...-i Dugovitz Titusz hűségét és azon hűséges szolgálatainak érdemeit, amelyeket a néhai fenséges Hunyadi János fejedelem úrnak, a mi boldog emlékeztű, igen drága szülőatyánknak olyan hallatlanul szilárd hűséggel tel-jesített és tanúsított a várnai háborúban, és azután szörnyű halálával Belgrádban egy to-ronyból magát az ellenséggel együtt levetetvén: a Tejnek nevezett Pozsony vármegyei birtokot, amit korábban a néhai Khutalfalvi Darus György... Magyarországunk koroná-jára és következésképp a mi... a szokásnak megfelelően törvényesen és jog szerint há-ramlott... királyi jogunkból...

Amennyiben ugyanezen birtokban akármi módon is... okokból kifolyólag megilletné felségünket, minden haszonvételével... megművelt és megműveletlen szántóföldekkel, rétekkel, legelőkkel, kaszálókkkal, erdőkkel, rekettyésekkel... szőlőhegyekkel, vizekkel, folyókkal, halastavakkal, halászóhelyekkel és víz[folyásokkal]... és általában bármiféle haszonvételének és tartozékának a hasznával... és kapcsolódni tartoznak igazi és régi ha-táraikon belül amint előrebocsátottuk... a mondott [Titusz] fiának, Bertalannak, továbbá az ő valamennyi örökösének és utódjának adtuk, adományoztuk, és... miként juttatjuk, hogy örökjogon és visszavonhatatlanul birtokolják, rendelkezzenek vele, valamint bír-ják... jelen oklevelünk hatálya és tanúsága szerint, amelyet privilégiumunk formájában is kiállítottunk, mihamelint színünk elé visszahozzák.

Kelt Budán, a Szent Vitus és Modestus vértanúk ünnepe utáni pénteken, az Úr ezer-négyszázötvenkilencedik esztendejében. [Június 22-én.]

Így írta át Kresznerics Ferenc, sági plébános

Ság, 1821. május 22.⁹⁹

---

⁹⁹ „Comissio propria Domini Regis. Johannes de Rozgon, Magister Thavernicorum regali-um.

Nos Mathias Dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit universis quod nos consideratis fidelitibus et fidelium servitorum meritis, fide-lis nostri Egregii Titi Dugovitz de... per eum primum condam illustri Principi Domino Johanni de Hunyad ge-nitori nostro carissimo felicis recordacionis in bello Varnensi et ex post dira morte in belgrad de turri se cum hoste deiiciendo tam inaudite fidelitatis constancia exhibitis et impensis, predium Teu vocatum in Comitatu Posoniensi existens, quod alias condam Georgius Darus de Kuthalfalva p[er]... regni nostri hungarici corona, consequenter per nostram... consuetudine rite ac legitime devolutum... jure nostro regio siquod in eodem

Látjuk, hogy Döbrentei teljes egészében Kresznerics szövegét közölte, aki az oklevélátírás aljára odaírta saját záradékát is. Döbrentei, elmondása szerint, ki is egészítette némileg a hiányos részeket egy Katona István által közölt 1458-as oklevél és Kovacsics Márton György kancelláriai formulákról írott könyve alapján – sajnos a saját kiegészítéseit nem jelölte külön.¹⁰⁰ Katona oklevelében a jelzett oldalon egyező formula: „iure nostro regio, siquod... rationibus concerneret maiestatem”. Talán ezt, vagy ennek egy részét tekinthetjük kiegészítésnek. Kovacsics a könyvében kizárólag oklevélformulákat gyűjtött össze és rendszerezett, több százat, így oldalszám hiányában nem igazán tudjuk megmondani, hogy Döbrentei pontosan milyen adatokat vett át. De jellegéből adódóan itt is csak a lényegi tartalmat nem érintő részeket egészíthette ki. Attól mindenesetre el-estünk, hogy az oklevél hitelességét a formulás részek jellegzetessége alapján vizsgálhassuk meg, és csak a történelmi elemzésekre lehet hagyatkozni.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, mennyi igazság lehet abban, hogy a Pozsony megyében fekvő Tejfalut, amely korábban az utód nélkül elhalt Khutalfalvi Darus György birtokában volt, 1459-ben Dugovics Bertalannak adományozták. Nos, nem sok. Pozsony megye középkori történeti földrajzát Házi Jenő írta meg mintaszerűen, sajnos műve már csak halála után jelenhetett meg.¹⁰¹ Ebből kiderül, hogy valóban létezett egy Tejfalú település a vármegyében, amelynek első említése 1345-ből való, és akkor a Görgetegi család kezén találjuk. A familia a későbbiek folyamán is megmaradt birtokosnak, a XV. század elején már jó néhány említésük fordul elő okleveleinkben.¹⁰² 1456-ban Görgetegi Pongrác fia Antal magtalan halála után V. László a falut Görgetegi Zsigmond fiainak, Istvánnak, Lőrincnek és Zsigmondnak adja, azaz a birtok megmarad a tágabb értelemben vett nemzetség tulajdonaként. A falu következő említése Házi Jenő gyűjtésében 1486 és 1487, ekkor három oklevélben is azt találjuk, hogy Tejfalú a Nagylucesei család kezén volt, ám a Görgetegiek később még felbukkannak és több per is zajlik.¹⁰³ Házi nem vette bele a gyűjtésbe Dugovicsék oklevelét (némi passzív kritikát is megfogalmazva ezzel a

---

predio eciam alias qualitercunque... racionibus concerneret Majestatem simul cum cunctis eorundem utilitatibus... cultis et incultis Agris, pratis, pascuis, fenetis, silvis, rubentis... promontoriis, aquis fluviis, piscinis piscaturis, aquarumque... et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinenciarum eorundem utilitatibus... et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis premissis, sic ut prefertur... filio prefati Bartholomeo, suisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et... uti conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendum, tenendum, pariter et habendum... harum literarum nostrarum vigore et testimonio mediante, quas in formam nostris privilegii redigi faciemus, ut primum nobis in specie fuerint reportate. Datum Bude, feria sexta proxima post festum Sanctorum Viti et Modesti Martirum. Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono. Ita transumit Franciscus Kresznerics Parochus Sághiensis. Ságh die 22-a Maji 1821.” *Döbrentei*: Dugovics Titus, 18–19. o. A latin átírásban teljesen a Döbrentei által közölt szöveget követtük, bár ez nem felel meg minden ponton a mai oklevélátírás szabályainak (a c-t, j-i, u-v betűk használatakor, illetve egyes szavak kis- vagy nagybetűs kezdete esetén). A szöveg régies és több helyütt hibás magyar fordítását közli még: *Hegedűs Lajos*: Dugovics Titusz. *Hazánk. Időszaki folyóirat hat-hetes füzetekben*, 1. (1858.) Szerk.: *Török János*. 642–643. o.

¹⁰⁰ A Döbrentei által megadott két hivatkozás: *Katona, Stephanus*: Historia critica regum Hungariae. Stirpis mixtae. Tomus VII, ordine XIV. Colotzae, 1792. 143. o. Az oklevél teljes terjedelmében a 142–144. oldalon van.; *Kovachich, Martinus Georgius*: Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum... regni Hungariae olim usitatai. Pesthini, 1799. Nem jölte meg az oldalszámot.

¹⁰¹ *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. (Csallóközi Kiskönyvtár.) Pozsony, 2000.

¹⁰² *Házi*: i. m. 500–501. o.

¹⁰³ Uo. 501. Az 1456-os oklevél jelzete: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai levéltár (a továbbiakban: MOL Dl.) 15047.; a három 1486–1487-es oklevél jelzete: Dl. 24757., Dl. 19207., Dl. 16833.

hitelességéről), de a többi anyagból világosan látszik, hogy semmiféle „Khutalfalvi Darus” család nem volt birtokos Tejfalú kapcsán, és annak sincs nyoma, hogy itt a Dugovicsok nyertek volna adományt. Pozsony megyében egyébként a középkor folyamán nem lehet kimutatni birtokosként sem a Dugovics, sem a Darus családot.¹⁰⁴ Ha mindenáron hinni akarunk a Dugovics-oklevél hitelességében, akkor azt kellene feltételeznünk, hogy miután 1456-ban Görgetegi Zsigmond fiai elnyerik a falut, nemsokára ők is meghalnak, vagy egyszerűen az adományt eladják, elcserélik (ez elviekben még lehetséges, hiszen szerzett birtokról van szó), hogy Darus György kezére juthasson. Ám egy-két éven belül ő is meghal, hogy újra visszaszálljon a koronára, és ezúttal Dugovics Bertalané lehessen, hogy Dugovics Bertalan is rövid időn belül megszabaduljon tőle, és csere vagy eladás útján a Nagylucei família kezébe adja. Mindezt úgy, hogy a birtokcsere-sorozat oklevelei hiányoznak, az egy Dugovics-oklevél kivételével. Ez elviekben ugyan lehetséges, de nem túl valószínű, a szerzett birtokok sem mozogtak ilyen gyorsan a középkorban.

A másik lehetséges feltételezés: az oklevél hamis, mégpedig egy Dugovics Imre és Kresznerics Ferenc által kreált hamisítvány. Tegyük hozzá, hogy szövegezése elég meggyőzőnek tűnik, hiányosságai (és pótlásai) mellett is hitelesen követi egy eredeti oklevél stílusát, tehát minden bizonnyal egy tényleges eredetit használtak fel mintául. És úgy tűnik, rendelkezésünkre is áll a dokumentum, melynek alapján a hamisítást elkövezték. Jelenleg a Magyar Országos Levéltárban őrzik azt az eredeti állapotában fennmaradt, bár szakadozott (és kissé nehezen olvasható) oklevelet, amely ugyanerre a napra, 1459. június 22-re van datálva. Ebben Mátyás a vasvári káptalannak ír, hogy egy bizonyos Sitkei Bertalant („Bartholomeus de Sydke”) iktassanak be egy birtokba, melynek neve és fekvése a szakadás miatt nem látható. A birtok korábban Antalfalvi Danius(?) György kezén volt (genitivusban: Georgii Danií de Anthalfalwa vagy Ahtalfalwa), amely az ő halála után a koronára szállott, és Bertalan Hunyadi Jánosnak nyújtott hű szolgálataiért kapja meg mindezt adományként.¹⁰⁵ Már a tartalmi párhuzam is szembeötlő, de még meggyőzőbb, ha összehasonlítjuk a két oklevél szövegét. Mátyás eredeti oklevele a formulás bevezető részek után így folytatódik: „...cum n[os con-]sideratis fidelitatibus et fidelium servitorum meritis, fidelis nostri egregii Bartholomei de Sydke per... [con]dam illustri principii domino Johanny de Hwnyad genitori nostro carissimo felicis recordationis...” Összevetve a Dugovics-oklevél szövegével, láthatjuk, hogy szó szerint egyezik, azt az egyet leszámítva, hogy az itteni Sitkei Bertalan helyén ott a Dugovics Titusz név áll. De a régi nevet sem hagyták „kárba veszni”, Bertalant megtették Dugovics fiának, a birtok elnyerőjének, ezzel megtartva azt a tényleges állapotot, hogy a birtokot valóban Bertalan nyerte el. Az eredeti oklevél nem részletezi a Hunyadi Jánosnak tett szolgálásokat, megelégszik az általános megfogalmazással, míg a Dugovics-oklevélben, mint láttuk, körülírják, hivatkozva a várnai csatára és a nándorfehérvári toronyra is. A mintául használt oklevél a hajtások mentén két nagy szakadással rendelkezik, szinte teljesen olvashatatlanná téve

---

¹⁰⁴ *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest, 1894. A 811–859. oldalakon Pozsony megye birtokosait sorolja fel, összesen 602 családnevet, ahol sem Dugovics, sem Darus nem található. A millenniumi vármegye-monográfia vonatkozó kötetében szintén nem: Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. Város, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy r. t. városok. Ld. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1895. 682–700. o.*

¹⁰⁵ MOL DI. 68385.

ezzel két sort. Az egyik sajnos pont az a sor, ahová az elnyert birtok nevét írták be, egyáltalán nem látszik sem a vármegye, vagy más viszonyítási pont, amelyet vélhetőleg szintén odaírtak. Hogy a szöveg az 1820-as években olvashatóbb volt-e, azt nem tudjuk, de nem valószínű, hogy Tejfalva neve állt volna ott, hiszen Házi Jenő fentebb ismertetett történeti-földrajzi leírása nem hozható összhangba ezekkel az adatokkal sem. Mindenesetre a Dugovics-oklevél a birtoknév leírása után a következőképpen folytatódik: „quod alias condam Georgius Darus de Kuthalfalwa psen... regni nostri Hungarici corona, consequenter per nostram... consuetudine rite ac legitime devolutum...”¹⁰⁶ Míg az eredeti: „quod alio condam Georgii Danii de Anthalfalwa prefuisse, sed per defectum seminis eiusdem ad Sacram Diadematem regni nostri Hungarici Coronam consequenterque nostram maiestatem iuxta antiquam et approbatam regni Hungariae consuetudinem rite et legitime devolutum...”¹⁰⁷ Bár a korábbi birtokos nevét takaró két névalak eltér egymástól, de nyilvánvaló, hogy az előbbit az utóbbi alapján hozták létre, talán félreolvasás, talán szándékos változtatás révén. Az eredeti szakadt oklevél genitivus-névalakja önmagában nem magyarázható (nyilván az előtte álló birtoknévhez ragozódott, hogy ez az övé volt), ezért a Dugovics-oklevél írója átalakította alanyesetre. A magszakadást és a Szent Koronára való visszaszállást is majdnem szó szerint hozza, bár a „corona” szó alanyesetben (vagy ablativusban) való szerepeltetése némileg szokatlan, a bevett formulához inkább az eredeti szövegezés áll közelebb. Az oklevelek még további egyezéseket is tartalmaznak, bár ezek már tisztán formulás részek, így önmagukban nagy bizonyító erejük nincs. A valódi oklevelünk egyébként jóval bővebb szövegezésű, és egy rész után véglegesen elvált a két szöveg útja, ám a dátum leírásakor ismét találkoztak: „Datum [...] sexta proxima post festum sanctorum Viti et Modesti martirum. Anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono.” A dátum-formula szó szerinti egyezése is jelenthet párhuzamot, a levéltár fotótára még további két oklevelet őriz, amelyet ezen a napon adtak ki, és mindkettő más alakban írta körül a dátumot.¹⁰⁸

Úgy véljük, hogy mindez bőségesen elegendő arra, hogy kimondjuk: a Dugovics-oklevél hamis. Mivel az elolvasása és egyéb latin szöveggel való kiegészítése tanult embert követelt meg, minden bizonnyal Kresznerics Ferenc plébános lehetett a tettes, aki Dugovics Imre kérésére készíthette a dokumentumot.¹⁰⁹ Az eredeti, vasvári káptalannak írt oklevél a rányomott pecsétje szerint a „Kisfaludy cs. idősb ágának” a levéltárában volt a Magyar Nemzeti Múzeum, majd onnan a Magyar Országos Levéltárba kerülése előtt. A Kisfaludy család „idősb ága” pedig éppen Nyugat-Magyarországon, Vas és Sopron

---

¹⁰⁶ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 19. o.

¹⁰⁷ MOL DI. 68385. A névalak elég nehezen vehető ki, a „Danii” helyén értelmileg valószínűbb lenne a „Darii”, vagyis Darius, az Anthalfalwa pedig Ahthalfalvának is olvasható akár. Egyébként A(h)t(h)afalva nem volt a középkori Magyarországon, és összesen egy Antalfalváról van tudomásunk, Temes vármegyében (*Csánki*: i. m. 24. o.). Vas és Pozsony megyékben semmi ehhez hasonló nevű településről nem tudnak a történeti-földrajzi munkák.

¹⁰⁸ MOL DI. 102804.: „Datum feria sexta proxima post festum beati Viti confessoris, anno Domini suprascripto [1459]” MOL DI. 253601.: „Datum... feria sexta proxima ante festum nativitatis beati Johannis, anno domini quodringentesimo quinquagesimo nono.”

¹⁰⁹ Kresznerics jól tudott latinul (is), és ismerte a korabeli oklevelek stílusát, paleográfiáját, több más oklevélírást is készített. 1802-ben kelt útjegyzerképében maga írja, hogy mikor Pécsset járva talált négy kötetnyi királyi oklevelet, azokat részletesen átnézve „láttam Mátyás Király kézírását (Mathias Rex m.p.)” *Idézi Szilasy*: Kresznerics, 20. o.

megyékben volt fő birtokos.¹¹⁰ Hogy a kérdéses időpontban az oklevél kinek a birtokában volt, a vármegyének, vagy már a Kisfaludy családnak, nem tudjuk, de a szolgabírói, majd táblabírói tisztséget betöltő Dugovics Imrének minden bizonnyal nem okozott különösebb nehézséget hozzáférnie. Valamiért ezt választotta az „öcsinálás” alapjául, talán mert éppen ez a közelkorú oklevél akadt a keze ügyébe, és Kresznerics Ferenc átdolgozta neki a megfelelő formába – így helyeződött az egész történet Mátyás uralkodásának kezdeti időszakára, és a hős fia így lett Bertalan. Hogy miért pont Tejfalu nevét írták be adomány gyanánt, arra még visszatérünk, mindenestre valószínűsíthető, hogy az eredeti oklevél hiányzó birtoka Vas megye területére eshetett, mert a Sitkei család egyedül ott volt birtokos.¹¹¹ A Dugovics család egyébként csak a XVIII. századtól jelent meg Vas megyében, Kőszegen, és ez az ág 1804-ben kihalt Dugovics János, szombathelyi kanonokkal. Ezek után jelenik meg a pozsonyi ág is Vas megye területén, ahová Imre is tartozik, aki az egész Dugovics Titusz-történetet elindította.¹¹²

Még annyi megjegyzést fűznék az oklevélhez, hogy több olyan része van, amely nem magyarázható a fent ismertetett Mátyás-adománylevélből, pl. az elején található, szintén lemásolt relációs jegyzet (az eredeti Mátyás-oklevél egyáltalán nem tartalmaz ilyet), és néhány formulás rész. Ezek vagy Kresznerics (és Döbrentei) saját kiegészítései formuláskönyvek alapján, vagy több oklevelet is felhasználtak a szövegük megalkotásához, bár a kérdésnek különösebb jelentősége nincs.

Titusz létét Dugovics Imre ezen felül még két másik dokumentummal is igazolni kívánta, amelyeket Döbrentei elmondása szerint eredetiben küldött el neki. A Bercsényi Miklós által kiállított menlevél alján ott volt a gróf saját pecsétje. A menlevél a szövegezés és ortográfiája alapján a korba illőnek is tűnhet, továbbá Bercsényi az 1705. július 4-i, Kürtön kelt dokumentumban Ung vármegye főispánjának és a Rákóczi-hadak főgenerálisának címezi magát, és ez teljesen megfelel a valóságnak, hiszen a főgenerális ebben az időben valóban az említett településen tartózkodott, illetve a korabeli levelek tükrében az intitulációja is hiteles.¹¹³ A menlevél annyit említ tárgyunkról érdemlegesen, hogy „Nemzetes Téji Dugoviczh György Uram, kinek Tit Eleje Belgrádi toronál Magyar mód el holt” mint német követ most „bizonyos dolgokban” (nyilván a kuruc félhez) Gyöngyös felé tart, és ezért szabad utat biztosítanak neki.¹¹⁴ Majdnem biztosra vehetjük, hogy a dokumentum valóban létezett, amelyen valóban ott lehetett Bercsényi pecsétje is, hiszen az 1820-as évek elején nem ismerhették ilyen pontosan az itineráriumát. Ám az már furcsa, hogy egy ilyen lényegretörő hivatalos utasításban elkezdnek Dugovics

---

¹¹⁰ *Balogh Gyula*: Vasvármegye nemes családjai. Szombathely, 1901. 86–87. o.; *Szluha*: i. m. 72. o.

¹¹¹ *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. Pest, 1863. 236–240. o. Nagy Iván közli a családfát is a középkorig visszanyúlóan, Bertalanról nem tesz említést, bár megjegyzi, hogy a „nemzékrend” „bizonyosan nem teljes.” 237. o.

¹¹² A családtörténetre ld. *Szluha*: i. m. 40. o.

¹¹³ A Thaly Kálmán által összegyűjtött Bercsényi-levelezésben két ugyanaznap, 1705. július 4-én kelt dokumentumban szintén a Komárom megyei Kürt szerepel a gróf tartózkodási helyéül. Ld.: Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli *Thaly Kálmán*. I. 1704–1705. (Archivum Rákócziánium I. oszt. IV.) Budapest, 1875. 619–621. o. Bercsényi menlevelével lényegében megegyező módon sorolják a főgenerális titulusait két hozzá írt levélben latinul (a Dugovics-menlevél intitulációja magyarul van): Uo. 546., 619. o.

¹¹⁴ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 20. o.

György régi őséről beszélni, ráadásul úgy, néhány utalással, mintha ez közismert lett volna mindenki számára. A „Tit elejéről” szóló betoldás eléggé sítlusedegennek hat egy ilyen hivatalos igazolásban, és láttuk, hogy a Belgrádi toronynál elhunyt Titusz a korabeli Magyarországon korántsem volt ismert, még csak névtelen formában sem, és mikor az alaptörténet elterjedt, akkor sem tudta senki, hogy kihez is lehetne kapcsolni a történetet. (Úgy tűnik, a XVIII–XIX. század fordulóján még maguk a Dugovicsok sem). Olyan egyértelmű bizonyítékaink a hamisításra, mint az oklevél esetében voltak, nincsenek, bár a dolog elvileg kivitelezhető lehetett egy eredeti levél és eredeti pecsét segítségével, hiszen a szövegbe csak ezt a kis félmondatot kellett betoldani, és az alig 100 évesnél régebbi írásképet is könnyen lehetett utánozni. A Döbrenteihez eljuttatott levél birtokában könnyebben tudnánk véleményt mondani, ám az már nincs meg (vagy lappang), viszont a Tituszról szóló, oda nem illő félmondat óhatatlanul is azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy itt ehhez a történethez kívántak bizonyítékot kreálni a későbbi olvasó számára. Kérdés persze, hogy Döbrenteit meg lehetett volna-e ilyen könnyen vezetni? Úgy tűnik, hogy ő egyáltalán nem gyanakodott a történet hitelességét illetően, hatalmas lelkesedéssel írta meg az erről szóló cikkét is, naivan elárulva, hogy az oklevélen ő egészített ki bizonyos részeket, hogy teljesebbnek hathasson. Úgy tűnik tehát, hogy ha Döbrentei nem is volt részese az „összeesküvésnek”, de hazafias lelkesedése elaltatta minden lehetséges gyanakvását, és még azokat a kritikai vizsgálatokat sem végezte el, amelyeket a kor történettudománya már megkívánt volna tőle.

Érdekes a harmadik dokumentum, amelyet Dugovics Imre csak utólag küldött el (eredetileg csak azon kettővel demonstrálta Titusz létezését, amelyből az egyik biztosan hamis, a másik meg legalábbis igen kétes). A harmadik levél dátuma 1588, és egy Ebergény nevű ember egy Dugovicsnak ajánlja be egy zágrábi rabságából hazatért rokonát, a következő szavakkal: „Az Zagrabý warth rab atthyafy, Sárkuthy Dugowitcz l. unokája ez elmulth napokban itth wolph, az mi azth il ethy jó nemes ember az condensciouth az nagy withiz Belgrády Thitushoz tette, Testimonialisa is wele vagyon...”¹¹⁵ A levél szóhasználata és helyesírása szintén lehet korhű. Feltűnő, hogy egy bizonyos „Sárkúti Dugovics” első unokájának nevezi a hazatértet. Hogy kire gondol, nem világos, de az elnevezés mégis nagy karriert futott be, mert Döbrentei a kommentárjában ezek alapján magát Dugovics Tituszt látta el a Sárkúti előnévvel „s így a Mátyás Király adomány-levelében származott hézag ki van pótolva.”¹¹⁶ Ha el is fogadnánk az itteni levelet valódinak, akkor is bajosan lehetne az említett Sárkúti Dugovicsot Titusszal azonosítani, hiszen az 1588-ban hazatérő rabot az első, legidősebb unokájának mondja, ez pedig kronológiai képtelenség. A Sárkúti előnév mégis elterjedt a XIX–XX. századi irodalomban, és a Nyugat-Dunántúl híres helytörténésze, Nádasdy Lajos már külön cikket írt arról, hogy Titusz nagysimonyi származása csak helytörténeti legenda, mivel sárkúti születésű.¹¹⁷ Igaz, ebben a hitében megerősítette az is, hogy véletlenül félreolvasta Döbrentei ezen levelének a szövegét, ugyanis a cikkben a következőképpen idézte szó szerint az 1588-as levelet Döbrentei szövege alapján: „Sárkuthy Dugovicz T. unokája, ez elmult

¹¹⁵ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 21. o.

¹¹⁶ Uo. Itt arra a hézagra utal, amely szerint a közölt adománylevelében Titusz neve mellől a „de” praepositio után „szakadás miatt” hiányzik az előnév.

¹¹⁷ *Nádasdy*: i. m. 5. o.

napokban ith volth...”¹¹⁸ Tehát az arab számmal kiírt 1-es helyett egy nagy T-betűt olvasott be. (Az arab egyes, különösen régi, már kopott nyomtatásban valóban összetéveszthető lehet egy kis t-betűvel, és a jegyzeteiben valószínűleg így másolta le, és a helyesírás szabályai miatt írhatta át nagybetűre. A Döbrentei-cikkben mindenképpen egy 1-es szerepel, nem „t.”). Nádasdy szerint a Dugovics családnak bizonyosan Titusz az őse, ám ő nem Nagysimonyiban született, és soha nem is lakott ott, hanem Sárkúton, amely Zala megyében található, és 1450-ben már puszta prédiom volt.¹¹⁹ Az előnév elterjedt voltát mutatja, hogy bár Szluha Márton már nem fogadja el, hogy a Dugovics-család és Titusz között kapcsolat lenne, de a vasi Dugovicsokat mégis a Sárkúti előnévvel látja el családtörténeti kézikönyvében.¹²⁰ Ám a forrás kapcsán nem is az a legfontosabb, hogy Titusz Sárkúton születhetett-e vagy sem, hanem hogy a levél eredeti lehet-e az itt közölt formájában? A választ a Dugovics família nemesítése adhatja meg. A forrás már 1588-ból nemesként hivatkozik a családra, és szerinte még „testimonialisa”, nemeslevele is van a hazatérő tagnak. Ám a tények azt mutatják, hogy a Dugovicsokat csak I. Lipót nemesítette 1674. augusztus 25-én, Bécsben kiadott nemeslevelével.¹²¹ Ebben Lipót úgy hivatkozik a családra, mint akik a nem nemesek (ignobiles) közé tartoztak, és csak ezután váltak nemessé.¹²² Egy XIX. század elején lezajlott per segíthet még néhány részlet tisztázásában. 1816-ban ugyanis Vas vármegye vizsgálatot indított a Simonyban (későbbi Nagysimonyban) lakó Dugovics Mihály ellen, hogy nemesi szabadsággal él ugyan, ám nemességét még nem igazolta. Ezért 1816 áprilisában felállítottak egy bizottságot, hogy járjon az ügy végére.¹²³ A problémát az okozta, hogy ekkor már két ágra szakadt a família, egy Vas megyeire, és egy Pozsony megyeire. Ám a címereslevél eredetije a vasi ág tulajdonában volt, amely – mint már említettük – 1804-ben, Dugovics János szombathelyi kanonokkal kihalt. A perben megtámadott Dugovics Mihály János unokaöccse volt, és a pozsonyi ághoz tartozott, házassága révén került át Vas megyébe, az ő fia volt Imre, a Titusz-ügy elindítója. A pozsonyi ág nemességének a kérdése már a XVIII. században is problémát jelentett az ott élő Dugovicsok számára, ugyanis egy 1788. szeptember 30-án, Szombathelyen kelt levélben Dugovics János kanonok úgy vigasztalta öccsét, Mihályt (az 1816-ban perbe fogott Mihály apját), hogy ha „némelly rosz ember azt csaholla, hogy nem nemes ember légyen, avval nemességét el nem veszti; hadd csaholla, nem szükséges minden embernek az órára függeszteni”. Ám – folytatta János – ha felsőbb hatóságok kérdezik, akkor ne aggódjon, mert nemességét igazolni tudja ő, mivel „az Dunán innen és Dunán tult lévő Dugovichoknak egy armálissok légyen, melly az mi kezünkben

---

¹¹⁸ *Nádasdy*: i. m. 5. o.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ *Szluha*: i. m. 40. o.

¹²¹ A nemeslevél eredetije nincs meg (vagy lappang), szövegének teljes másolatát közlik egy 1816-os átírásban: Vas Megyei Levéltár, IV. 1. d. Vas vm-i nemesi közgyűlési iratok, nemesi pörök, irományok. Fasc. 21. No. 8. (a továbbiakban: VML Dugovics-per) 7–8. lap. (Itt köszönném meg a levéltár munkatársának, Benczik Gyulának az anyag megtalálásában nyújtott segítségét.)

¹²² „...itaque Georgium Dugovich ac per ipsum Lucam fratrem carnalem et uterium nec non Michaellem similiter Dugovich faciendum ipsius e statu et conditione ignobili in qua hactenus praestitisse dicuntur... in coerum et numerum verorum atque indubitatorum memorati regni nostri Hungariae... nobilium duximus annumerandum coaptandos et ad scribendos” VML Dugovics-per, 7. lap.

¹²³ A per iratai összefoglalóan: VML Dugovics-per, innen idéztük az előbb a címereslevél szövegét is. A vizsgálatot megnyitó határozat részletei az 1. lapon találhatóak.

vagyon”.¹²⁴ Tehát az itt említett Dugovics Mihály, a perbefogott Mihály apja, Imre nagyapja ugyanannak a családnak a rokona, és nemességüket a lipóti címereslevél alapján igazolták, vagyis 1588-ban a család még nem lehetett nemes. A perhez csatolt iratokból az is kiderül, hogy a pozsony megyei Tejfalú a pozsonyi ág birtokában volt a XVIII. században, Dugovics Mátyás óta már biztosan (Mátyás a levélben említett Mihály apja volt, Imre dédapja).¹²⁵ A falut a Vas vármegyébe átházasodó (perbefogott) Dugovics Mihály tette zálogba, aki még ott született, de már nem volt rá szüksége.¹²⁶ Ezért került hát a Mátyás-adománylevélbe is Tejfalú neve, ez a családtörténet XVIII. századi visszavetítése volt a középkorba. Maga Imre 1821-ben nyilván csak azt tudta, hogy a falu az ő felmenőinek, a Pozsony megyei Dugovicsok ősi birtokának számított, természetes volt számára, hogy ha Mátyás ad adományt a kitalált őseinek, akkor az csak Tejfalú lehet. Az 1816-os nemesi per pozitív felütéssel zárult: maga Imre ment el apja helyett bizonyítani. A több családi ágat is felölelő levéltárak alapos átkutatása után bizonyította tehát Lipótra visszavezethető nemességüket, valamint hogy ők rokonai és leszármazottai az ott említetteknek, amelyeket Vas vármegye el is fogadott.¹²⁷ Itt Titusról még szó sem volt, az pedig eléggé nehezen képzelhető el, hogy egy ilyen per során alaposan felkutatott családi iratokban (mely az eredeti vasi ágat is felölelte, hiszen Imre a címereslevelet is prezentálni tudta) ne találta volna meg nyomát egy korábbi nemesi ágának – ha ugyan létezett volna ilyen.

Ezek után ki kell mondani: Dugovics Titusz személye egy XIX. század első felében kreált hamisítvány. Bár létezése szinte kizárható, egy fontos kérdést fel kell tenni: miért? Vajon mi motiválhatta a nemességében frissen megerősített Imrét, hogy öt évvel a per után, 1821-ben ilyen ösöket gyártasson magának és familiájának? Elképzelhető, hogy továbbra is folytak a pletykák a család nemessége körül, vagy csak Imre egyszerűen nagyobb dicsőséget és elismerést szeretett volna szerezni magának. Hogy miért pont a nándorfehérvári Névtelent választotta, azt talán soha nem fogjuk biztosan megtudni, de tény, hogy túl sok lehetősége nem volt, mivel a korban ismert és elismert hősök közül ő volt az egyetlen, akit atyai ágról be tudott kapcsolni a családjához, nevének és származásának ismeretlen volta miatt. Érdekes egyébként, hogy már a kilencvenes évek előtt is néhány szerző egészen közel járt mindennek a kimondásához, Porkoláb István és Szluha Márton egyaránt úgy vélték, hogy a család Titusszal való rokonítása nem bizonyítható.¹²⁸ És mivel az okleveles bizonyítékaikat kétségbe vonták, innentől fogva már csak egy lépés lett volna Titusz személyének is a kétségbe vonása, hiszen az csak ezekben a bizonyításra bemutatott iratokban bukkan fel. Ám ezt nem tették meg: úgy tűnik, mindkét szerző létező személynek vélte a nándorfehérvári hőst. Porkoláb István egyébként 1927-ben kelt könyvében lejegyez egy feliratot is Simonyiban, amely a katolikus iskola előtti szobron

---

¹²⁴ VML Dugovics-per, 2. lap. (A Dunán innenre és Dunán túlra lévő hivatkozáson a korebeli tájszemlélet alapján a Dunától északra lévő Pozsony megyét és az attól délre lévő Vas megyét kell érteni.)

¹²⁵ VML Dugovics-per, 3., 5. lap. Az előbbi egy Sopron vármegyei igazolás 1755-ből, az utóbbi Mihály keresztlevele 1749-ből, melyben Mátyást, az apját és annak feleségét tejfalui eredetűnek említik („Mathias Dugovich, Eva Csiba consors origo Téjfalú”). Mindkét irat hiteles másolat.

¹²⁶ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 22. o.

¹²⁷ A pert összegző és lezáró okirat: VML Dugovics-per, 9. lap.

¹²⁸ *Porkoláb*: i. m. 46. o. („A családi szájhagyomány a híres hős Dugovich Titusz rokonságával dicsekszik, úgy tetszik, minden jogos alap nélkül.”); *Szluha*: i. m. 40. o. „Horvát eredetű család, amely Dugovics Tituszt is ősei közé sorolja okleveles bizonyíték nélkül.”

található: „Isten dicsőségére emeltette Dugovich Titusz ivadéka; Dugovich Imre, 1810.”¹²⁹ Ha az évszám tényleg helyesen lett lejegyezve, akkor ez jól mutatja, miképpen helyezte vissza egyre korábbra a családi hagyományuk Titusz megismerését: Döbrenteitől jól tudjuk, hogy csak 1821-ben került ez az ügy napvilágra!

Vizsgáljuk meg ezek után, hogy az ismételt Névtelessé visszaminősített középkori vitéz hogyan jelenik meg a XV. századi forrásokban. Mint azt áttekintettük, Nándorfehérvár 1456-os ostromához egyedül Bonfini kapcsolja hozzá a történetét, ám Jajca 1464-es ostrománál már két külön, egymástól független forrás, Bonfini és Konstantin is megemlíti a hőstettet. Ezek alapján több esetet tételezhetünk fel.

Egy: a hőstett ténylegesen megtörtént Nándorfehérvárnál, és a katonák ajkán szárnyra kapott, vándormotívum lett, így jelent meg a jajcai várostromnál is, amelynél szintén Mohamed, az 1456-ban megfutott császár volt a támadó fél. Bonfini az eredeti történetet is ismerte, a jajcait is, így ő lejegyezte mindkettőt, Konstantinnak viszont csak az utóbbiról volt tudomása. Azon, hogy Bonfini nem vette észre a nyilvánvaló párhuzamot, nincs mit csodálkoznunk, hiszen a későbbiek folyamán többen is felfedezték a két eset hasonlóságát, mégis külön-külön megtörtént eseménynek vélték.¹³⁰

Kettő: A hőstett ténylegesen Jajcánál játszódott le, ugyanígy vándormotívummá vált, és visszamenőlegesen kapott szerepet Nándorfehérvár kapcsán is, hiszen az nagyobb és komolyabb küzdelem volt. A kortárs magyar szájhagyományt jobban ismerő és hasznosító Bonfini pedig leírta mind a kettő esetben.¹³¹ Az is elképzelhető, hogy a korabeli hagyomány egyedül Jajcához kötötte az önfeláldozó Névtelessé, és Bonfini volt az, aki szándékosan beleszította a történetét a nándorfehérvári ostromba is, mintegy színesítve és élményszerűbbé, drámaibbá téve az 1456-os eseményeket.

Három: valóban mindkét helyen történt valami hasonló, így Bonfini „duplázása” nem csak egy (tőle független avagy általa elkövetett) toposz, hanem történetileg is indokolt.

Négy: a valóságban egyik alkalommal sem történt meg a leírt fordulat, a forrása egy máshonnan eredeztethető toposz – bár ezt eddig nem sikerült megtalálni.

A fenti hipotézisek természetesen nem egyenrangúak, a legutóbbit csak akkor lehetne nyugodt szívvel feltételezni, ha ez a motívum más helyeken is felbukkanna, ám ilyet (még) nem sikerült kimutatni, így addig, egyéb lehetőség híján, mindenképpen Nándorfehérvárhoz és/vagy Jajcához kell kapcsolnunk. Az ugyan igaz, hogy a történeti- és szépirodalom az ókortól kezdve tele van az önfeláldozás példáival, így feltehetnénk, hogy az ízig-vérig humanista Bonfini ókori szöveghelyek alapján alkotta meg a történetét, ám ez nem magyarázza meg Konstantin szöveghelyét, a visszakeresztelkedett szerb janicsár ráadásul a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető humanista szerzőnek. Maga a történet szinte biztosan nem Bonfini fantáziájának a terméke, legfeljebb az, hogy több helyen is

---

¹²⁹ *Porkoláb*: i. m. 46. o.

¹³⁰ *Döbrentei*: Dugovics Titus, 27–28. o.; *Fenyvesi László*: *Katonahistóriák Mátyás király korából*. (Hősök – csaták.) Budapest, 1990. 91–94. o.; v. ö. még *uő.*: Dugovics Titusz és a nándorfehérvári „csillagok.” H. n. (Budapest), 1992. 5–7., 18–23., 28–33. o.

¹³¹ A Bonfini művét talán a legjobban ismerő Kulcsár Péter a következőképpen fogalmazott a szóbeli hagyományokról: „a hagyomány jellegű források közléseihez is lehetőleg híven ragaszkodik. (...) a [nándor-] fehérvári események rekonstruálásához Bonfini adatai ma már úgysem forrásértékűek; a témáról fél évszázad múlva élő hagyományt viszont egyedül ő őrzi, s számunkra legértékesebb szolgálata, hogy azon melegében továbbadja.” *Kulcsár*: Bonfini forrásai, 98. o.

szerepelteti egyszerre, és egyik helyen indokolatlanul. A magunk részéről a harmadik lehetőséget sem látjuk túl valószínűnek, tudniillik mindkét helyen, egymástól függetlenül történt egy ilyen cselekmény, bár az tény, hogy a két ostromot nem sok idő választja el, és elvileg azonos támadó metódusok ellen azonos védekezési taktikákat vonultattak föl a védők. Am hogy az esetet így kiemelték, mutatja, hogy semmiképpen sem számított hétköznapiinak, már a kortársak számára sem. Elég furcsa véletlen lenne, ha a történelem ennyire direkt módon ismételné önmagát. Felvethetnénk persze, hogy 1464-ben már ismert volt a korábbi Névtelen, így egy katona szándékosan választotta ugyanazt a halált, de ez is csak bizonyítékok nélküli feltételezés lenne, mint a negyedik pontban leírt független vándortoposz felvetése. Legvalószínűbbnek az látszik tehát, hogy egyetlen helyen történt valami hasonló, és az szárnyra kelve utólagosan vagy visszamenőlegesen a másik eseménynél is megjelent. Bonfini egyébként mindkét hőstett megörökítését úgy vezeti be, hogy „emlékeznek”, illetve „megemlékeznek” („memorant”, „commemoratur”), ami, hacsak nem egy valódi tartalom nélküli humanista szófordulatról van szó, akkor két külön szóbeli hagyományra utal, bár azok egymáshoz való viszonya ez alapján nem állapítható meg.

A jajcai eredetit támogatja az, hogy arról két külön forrás is beszámol, míg Belgrádot csak Bonfini említi. Ugyanakkor, ha valószínűség szerint nézzük a helyzetet, akkor inkább Nándorfehérvárra kellene helyezni, hiszen ott törtek be a törökök a várba, és ilyen betörések alkalmával sokkalta valószínűbb, hogy a belső tornyokra zászlókat kezdtek kitűzni, mint abban az esetben, amikor a külső falszakaszt rohamozzák (bár a lehetőség természetesen itt sem zárható ki). A történet 1456-ra helyezésére utalhat esetleg az is, hogy az itáliai humanista két leírását összevetve a korábbi tűnik eleveenebbnek, és a történetbe szervezesebben behelyezettnek, a jajcai inkább csak egy utánérzés, amely a szűkszavú ostromleírás egyetlen „kis színeseként” jelenik meg. Végleges igazságot tenni a ránk maradt forrásanyag alapján azonban nem lehet.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy keringett valamiféle történet egy ismeretlen katonáról, aki így áldozta fel magát a törökellenes küzdelem során, amely leírás – a névtelen hősök sorsa szerint – más események kapcsán is megjelent. Mivel a két ostrom közül a Piccolomini által megteremtett hagyomány alapján a nándorfehérvári volt kapcsolatba hozható a cseh történelemmel, ezért a motívum XVI. századi cseh humanista, Dubravius tollán gyűrűzött tovább, azzal a kiegészítéssel, hogy maguk közül való hőst csinált belőle, amit a későbbi cseh orientációjú történetírás is átvett. Mikor jelentős kétséssel a magyar történeti emlékezet is (újra) felfedezte a Névtelent, akkor ez az időszak éppen egybeesett a nemzeti ébredés korszakával, a XVIII–XIX. század fordulójával, így a Névtelen a hazafias önfeláldozás egyik alapköve lett, és a romantikus nemzeti múlt-kép fontos alakja. Ezt a hírességet használta ki az 1820-as évek elején Dugovics Imre, aki (részleteiben ismeretlen okok miatt) a saját családját kívánta rokonságba hozni a belgrádi hőssel. A tanult Kresznerics Ferenc és néhány régi dokumentum segítségével sikerült is a megyéjében jelentős hírre szert tennie, amely Döbrentei Gábor lelkesedése révén országos mértűvé dagadt, és valószínűleg Dugovics Imre minden előzetes várakozását felülmúlva, a magyar történelmi panteon részévé vált. Így lett a Névtelenből Dugovics Titusz, a hol horvát, hol szerb származásúnak titulált, szó szerint „legendás” vitéz, aki a sorsdöntő jelentőségű nándorfehérvári diadalnak most már visszavonhatatlanul részese lett Hunyadi, Kapisztrán, Szilágyi és a többiek mellett, mintegy önmagában reprezentálva minden ismeretlen katonát, aki ott az életét áldozta fel a török hadak ellen.

Tibor Szőcs

A "LEGENDARY" HERO: THE STORY OF TITUSZ DUGOVICS

Summary

A familiar figure in Hungarian history, Titusz Dugovics is the embodiment of anti-Ottoman resistance and self-sacrifice. The story of his heroic deed is as follows. In the summer of 1456, Sultan Mehmed II laid siege to the castle of Nándorfehérvár (today Belgrade) and was close to taking it on 21 July, when Titusz Dugovics, one of the soldiers of János Hunyadi, defender of the castle, started to wrestle a Turk, who had climbed one of the towers and was about to pin the Ottoman flag on it. As he was unable to prevent the Turk from doing so in any other way, Dugovics dragged him down with himself, so that they both fell to their deaths. This heroic deed by Dugovics has served as the subject of numerous works of literature and art since the middle of the 19th century, and several streets in Hungary have been named after him.

Nevertheless, an analysis of the available sources proves that the story cannot be considered as historically accurate. The heroic act was first documented in Antonio Bonfini's chronicle written at the end of the 15th century, where an anonymous Hungarian fighter is mentioned. The same story is told by both Bonfini and the Serbian Mihalovic Konstantin, in relation to the siege of Jajce in 1464, featuring an unnamed soldier as well. Early modern-era Czech historical literature also refers to the hero of Nándorfehérvár as being unknown, but defining his nationality as Czech. From the end of the 18th century, with the forming of Hungarian national consciousness, the valiant soldier had been regarded as a national hero and role model. Imre Dugovics, a member of a Hungarian noble family of Slavic origin, took advantage of that. In 1821, by means of three false documents, he attempted to verify that the anonymous fighter had been an ancestor of his family, called Titusz Dugovics. The name was made known to the public by Gábor Döbrentei, a recognised scholar of the period, who had been deceived by the false documents, and published them in a study. Thus, Titusz Dugovics and his story soon became (and has ever since remained) a part of Hungarian historical consciousness, although his character should not be considered more than early 19th-century fiction. The only element of the story that may be accepted as authentic is that of the unknown soldier described by Bonfini and Konstantin.

Tibor Szőcs

UN HÉROS «LÉGENDAIRE»: HISTOIRE DE TITUSZ DUGOVICS

Résumé

Personnage connu de la mémoire historique de Hongrie, Titusz Dugovics incarne l'exemple du dévouement et de la résistance contre les Turcs. Selon l'histoire, lorsque le sultan turc Mehmet II fit le siège devant le fort de Nándorfehérvár en été 1456 et fut sur le point de le prendre le 21 juillet, Titusz Dugovics, un soldat de János Hunyadi défenseur du fort, commença à lutter avec un Turc qui voulait planter le drapeau turc en haut d'une tour. Pour l'en empêcher il l'entraîna avec lui dans le vide où ils moururent tous les deux. Cet exploit de Dugovics fit l'objet de nombreuses œuvres d'art et littéraires dès le milieu du 19e siècle et plusieurs rues portent son nom même aujourd'hui.

Toutefois, du point de vue de la critique des sources historiques, cette histoire ne peut pas être considérée comme crédible sur tous les points. L'exploit-même est décrit dans la chronique d'Antonio Bonfini qui date de la fin du 15e siècle, mais il est attribué à un brave soldat hongrois

anonyme. Le même acte est évoqué par Bonfini et le Serbe Michalovic Konstantin au sujet du siège de Jajca en 1464 et dans les deux cas, l'auteur de l'exploit reste également anonyme. Dans la littérature historique tchèque du début des temps modernes, le brave soldat de Nándorfehérvár devient de nationalité tchèque, mais il est toujours anonyme. La conscience nationale en cours de formation en Hongrie depuis la fin du 18e siècle considérait l'auteur de l'exploit comme son propre héros anonyme exemplaire. C'est ce qui fut exploité par Imre Dugovics, issu d'une famille noble hongroise d'origine slave, qui, en 1821, tenta de prouver avec trois documents falsifiés que le héroïque soldat anonyme fut son ancêtre et s'appelait Titusz Dugovics. Ces documents trompèrent Gábor Döbrentei, un scientifique éminent de l'époque, qui les publia avec l'histoire en faisant ainsi connaître le nom de Dugovics au grand public. Aussi Titusz Dugovics est-il devenu un élément de la conscience historique hongroise en quelques années et il l'est toujours, bien que son personnage ne soit qu'une invention du début du 19e siècle. De cette histoire, seul le soldat anonyme décrit par Bonfini et Konstantin puisse être considéré comme authentique.

Tibor Szócs

EIN „LEGENDÄRER“ HELD: DIE GESCHICHTE VON TITUS DUGOVIC

Resümee

Eine der bekannten Persönlichkeiten der ungarischen historischen Erinnerung ist Titus Dugovic, der den Widerstand gegen die Türken und die Selbstaufopferung verkörpert. Der Geschichte zufolge begann, als der türkische Sultan Mehmed II. im Sommer 1456 die Burg von Nándorfehérvár (Belgrad) belagerte und am 21. Juli fast einnahm, ein Soldat des die Burg verteidigenden János Hunyadi, Titus Dugovic, mit einem Türken zu ringen, der dabei war, einen Turm zu erklimmen und die türkische Fahne hissen wollte. Als er das Hiszen des Banners nicht anders verhindern konnte, riss er den Türken in die Tiefe, wo sie beide den Tod fanden. Diese Heldentat von Dugovic wurde ab dem 19. Jahrhundert in zahlreichen Werken der Literatur und der bildenden Kunst verarbeitet, und auch heute noch tragen mehrere Straßen seinen Namen.

Die Geschichte kann jedoch aus der Sicht der historischen Quellenkritik nicht an jedem Punkt als authentisch akzeptiert werden. Die Grundlage der Heldentat findet sich in der Chronik von Antonio Bonfini vom Ende des 15. Jahrhunderts, in der es um einen namenlosen ungarischen Recken geht – dieselbe Tat beschreiben Bonfini und der gebürtige Serbe Michalovic Konstantin im Zusammenhang mit der Belagerung von Jajca (Jajce) im Jahre 1464, ebenfalls mit einem namenlosen Recken. In der tschechischen historischen Literatur der frühen Neuzeit trägt der Recke von Nándorfehérvár bereits tschechische Nationalität, ist jedoch weiterhin unbekannt. Ab Ende des 18. Jahrhunderts scheint der Recke im sich formenden ungarischen nationalen Bewusstsein als ein eigener namenloser Held und als Vorbild auf. Dies hat ein Mitglied einer ungarischen Familie slawischen Ursprungs, Imre Dugovic, ausgenutzt. 1821 versuchte er mit insgesamt drei gefälschten Dokumenten nachzuweisen, dass der namenlose Recke der Vorfahre seiner Familie und der Name des Helden Titus Dugovic sei. Der breiten Öffentlichkeit wurde dieser Name durch einen hervorragenden Wissenschaftler der Zeit, Gábor Döbrentei, bekannt, der von den vorgezeigten falschen Dokumenten getäuscht wurde und diese, sowie die Geschichte in einer Studie kundtat. Auf diese Weise wurde Titus Dugovic binnen einiger Jahre zum Teil des ungarischen historischen Bewusstseins und ist es noch heute, obwohl wir seine Person für eine Erfindung vom Anfang des 19. Jahrhunderts halten müssen. Aus seiner Geschichte können wir höchstens den von Bonfini und Konstantin beschriebenen unbekanntem Soldaten als authentisch ansehen.

ИСТОРИЯ ОДНОГО „ЛЕГЕНДАРНОГО“ ГЕРОЯ ТИТУСА ДУГОВИЧ

Резюме

Одним из известных героев венгерской исторической памяти является Титус Дугович, воплощающий собой пример сопротивления и самоотверженности в борьбе с турками. Как гласит история, летом 1456 года, когда турецкий султан Мехмед II осадил крепость Нандорфехервар, и 21 июля уже почти занял её, один из воинов Хуньяди Яноша, защищавшего крепость, по имени Титус Дугович начал бороться с турком, залезшим на вышку крепости, чтобы установить турецкий флаг. Когда ему не удалось воспрепятствовать водружению турецкого флага, он бросился вниз, увлекая за собой и турка, где они оба погибли. В память об этом героическом подвиге Дуговича, начиная с середины 19-го века, родился целый ряд литературных и художественных произведений, и в настоящее время множество венгерских улиц сохраняет память об этом национальном герое.

Но с точки зрения критики исторических источников эту историю невозможно воспринимать достоверной во всех пунктах. Основу этого исторического подвига мы находим в хронике Антонио Бонфини, написанной в конце 15-го века, где речь идет об одном безымянном венгерском витязе. О том же самом подвиге в связи с осадой 1464 года повествуют и Бонфини и серб по происхождению Михалович Константин Яйка, так же с безымянным героем. В ранней новой чешской исторической литературе витязь Нандорфехервара представлен как чех по национальности, но остается неизвестным. С конца 18-го века формирующееся венгерское национальное самосознание рассматривает того же витязя как собственного безымянного героя и как пример для подражания. И этим воспользовался один из членов венгерской аристократической фамилии славянского происхождения Имре Дугович. В 1821 году он тремя поддельными документами пытался доказать, что этот безымянный витязь является предком его семьи, и имя его – Титус Дугович. Это имя стало известным общественному мнению благодаря одному из замечательных ученых этой эпохи Габору Дёбрентеи, который был введен в заблуждение показанными фальсифицированными документами и опубликовал их и данную историю в своей научной работе. Таким образом Титус Дугович за несколько лет стал органической частью венгерского исторического сознания и остается ею до наших дней, несмотря на то, что эту личность мы должны считать выдуманной в начале 19-го века, и из всей истории мы можем принять как достоверность максимум неизвестного солдата, описанного Бонфини и Константином.